

अज्ञात

- Title – (आयुर्वेद सम्बन्धित) [illegible] रस प्रकरणम्
- Accession No – Title –
- Accession No –
- Folio No/ Pages –
- Lines-
- Size
- Substance Paper – 29 / 58 पृष्ठ,
- Script Devanagari – देवनागरी
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning – औषधमिति ज्वरपीडितान रामूलवैद्यानां शास्त्रेतर चिकित्सकानां औषधंनयते दूरादेषपरिहरं —
- End – सूतोभवेद्वलनयुगप्रमाणः सितायुतोमेदसमूह। हारीमीर्यस्य वंधुं कुरुते नराणां निद्रां तिदंधंचसुलोचनानां॥ "बिलासिनी वल्लभो रसः"
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - आयुर्वेद
- Revisor -
- Author - [illegible] अज्ञात
- Remarks- अपूर्ण, 1,2,3, ,12,13, नम्बर पेज उपलब्ध नहीं है,

अन्तिमपृष्ठे रसप्रकरणं[illegible] तथा त्रिगुंजोवतल — उच्यते इति लिखितं[illegible] विद्यते,

वैध०

औषधमिति ज्वरपीडितानरगमूढवैद्यानांशास्त्रेणचिकित्सकानां औषधंत्यक्तंत्याज्यं दूरादेवपरिहरंतु। विनाशास्त्रेणयोब्रूयात्तम
कृष्णसर्पघातिनमिवमुक्त्वायाश्चप्रायश्चलभन्ते: करात्किमपि नगृह्यते तस्मान्मूढवैद्यस्यापीतिभावः सर्वरोगेषु ज्वरस्यप्रधानत्वात्
सर्वरोगग्रहणं तत्रदृष्टांतः केकिमिवसाधवः सज्जनाः कलत्रंभार्यामिव। ननुसाधुष्वनुचितं स्त्रीत्यागस्तत्राह किंभूतंकल
त्रं परसंसर्गसंसक्तंपरपुरुषसंयोगआसक्तंयस्मान्मा। स्वर्ध्ट दर्गाहियानारीतस्यांमाना विधीयते नचैवस्त्रीवधंकुर्यान्नचैवं
गविकर्तनं। यथाश्रुति गदार्त्तस्यरोगिणः पथ्येसतिक्रियमाणेऽसतिअक्रियमाणे औषधानिष्फलानि: किंयद्धतं चरकेण

औषधमूढवैद्यानांत्यजंतुज्वरपीडिता। परसंसर्गसंसक्तंकलत्रमिवसाधवः॥४॥पथ्येसतिगदार्त्तस्य किमौषधनिषेव
णैः॥१०॥इहगोनिष्पत्तिवैद्यविमिश्रसंग्रहणानेवपुनस्तुमहासुखं। ज्ञियतमस्यागमादिसमागमेनवकरग्रहिणागहिणी
यथा॥११॥

विनापिभेषजैर्व्याधिः पथ्यादेवनिवर्त्तते। नतुपथ्यविहीनस्यभेषजानांशतैरपि पथ्यविकोबंधः श्लोकार्द्धैर्दिकरग्रहणी
ये॥१२॥हेमृगाक्षिहरिणाक्षिनयनेइहास्मिन्नग्रगण्येवैद्यमतिःअस्यमंविचारकानामस्मिन्निकृति विद्यास्वास्ति। पुनः अर्थे
समस्तकृज्ञातेमहासुखंप्राप्नोतिअरुचिष्टां... कस्मिन्नकेवप्रियतमस्यसमागमेनइहस्त्रीव। समागमोविवाह प्र
थमरात्रौबलात् इतिविनोदः किंभूतगृहिणी नवकरग्रहिणी। नवनवीनपाणिग्रहणा॥ १४

[illegible]जकृ[illegible]लानां रोगी[illegible]लभ्यमिति। चतुष्पादं चिकित्सायां वैद्यः प्रथमपादः मतः [illegible] दौ वैद्यलक्षणमाह।
गुरोरिति। इत्थं भिषक्[illegible]रीस्या[illegible]रोग्यकरणे प्रभुर्भवेत्। किंभूतः गुरो[illegible]धीताखिल अष्टांगो
वैद्यविद्यायेन सः नतुचे[illegible]दागमात्[illegible]तविद्यः यदुक्तं विद्यां गृहीत्वा चौर्ये[illegible]बलात्[illegible]तेषां सिध्यते किंचिन्न
णिमंत्रौषधादि किं पुनः पीयूष[illegible]ः पीयूषममृतं पाणौ यस्य सः हस्तसिद्धि[illegible] पुनः क्रियासु कुशलः ज्ञानस्ता[illegible]
यथा वाग्भटः गतस्य[illegible]लोभाद्व[illegible]धनवांछा यस्य यदुक्तं नतु कुर्वीत लोभेन चिकित्सां पण्यविक्रयं। इत्थंस्वा
गुरोरधीताखिलवैद्यविद्यः पीयूषपाणिः कुशलः क्रियासु। गतस्पृहो धैर्यधरः कृपालुः शुद्धोऽधिकारी भिष
गीदृशः स्यात्॥२॥ क्रमादौ नि[illegible]नविचनाविदग्धा व्याधिनिर्णयं। ततः साध्यं परीक्षेत पश्चाच्चिकित्सामुपाचरेत्।।८।।
एणां वसुमतीलिप्सुतां प्रीतिवृत्तये। पुनः कृपालुः दुःखिते दयावान् पुनः शुद्धः वस्त्रालंकारादिनोज्वलं उक्तं च कुचीलः कर्क
शःस्तब्धः स्वाधीतः स्वयमागतः। पंचवैद्यान पूज्यंते धन्वंतरिसमा यदि।।७ [illegible]दावित्थं भिषक् क्रमाद्व्याधिविनि
श्चयं विदध्यात्। प्रथमं रोगपरीक्षां कुर्यात् यथा च वाग्भटः। व्याधेस्तत्त्वपरिज्ञानं वेदनायाश्च निग्रहः। एतद्वैद्यस्य वैद्य
त्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः। केन निदानविधिना निदानोक्तपंचप्रकारेण यथा। निदानपूर्वरूपाणि रूपाण्युपशयस्तथा।
संप्राप्तिश्चेति।। ततः रोगं परीक्षेत साध्यं। ततः साध्ये ज्ञाते उपाचरेत् यथातीसारे न रोगमादौ परीक्षेत शरीबलं ना

पीयूषवल्ली गुडूच्यादि त्रयाणां क्वाथः हन्ताऽऽशु नन्दकज्वरं हन्ति वातज्वरं नाशयति हनुमंतो गानरस्य जनकः पिता वायुस्तदात्मकपीयू
षं गुडूची लोकः सुंठी पाठा नाली चरणं पिप्पली मूलं उशीरं इति हृदयाकान्तच्छद छदमदनस लोचने पवनज्वरव्याकुलः पुमान् क्रमेण कषा
यमिति ममकपामुकंउशीरसिद्धहरि श्री कृतं उशीरशीत हृत्कनसीप उष पर्पटीम हो पदमुस्ता सुंठी किरातः १० अंभोधरामुस्ता स्थिरा शालपर्णी
रहलेकाद्वयं कंटकारीयुग्मं गुडूची त्रिकंटको गोक्षुरः इत्याञ्जनच्छदसहस्त्रपत्रकमलं तस्य छदपत्रं तस्य मदं सो दर्याभिमा
नं गसेसति तत्र लोचनं यस्याः सा १६।। छिन्ने तिपं च नओनामार्थ कषायः समीरपित्तज्वरजर्जराणां वातपित्त ज्वरव्याकुलानां
वैद्य• पीयूषलोकपाचालीचरणानां कषायकः पीयमानः प्रियेहन्ति हन्त मज्जन कज्वरं १५।। उशीरकलशीमहौषध
किरातकांभोधरैः स्थिराबलातिकाद्वयमन्वलता त्रिकंटकैः कृतं कषाय मनुपि वेत्य वनजज्वरव्याकुलः पुमा
नदशाशत छदछदमदन लोचने।। छिन्ने कत्रवापपर्वारियाह मूनिंबशुंठीजनितः कषायः। समीरपि ५
त्तज्वरजर्जराणां करोति मंत्र चामर।। मदविलसल्ललाटमध्ये मदहारिणि लोचनद्वयेन। कगत
पतित नूपद्रव पित्तज्वरमपहन्ति चरणकाः कषायः।। १७।।
मंकुशान्तं करोति। गुरुच्याद्यिं नाम कृतः छि[illegible] वा गुडूची पर्पटः १० अरि वा हो [illegible] मूनिंबः किरातः मुदि त्रिर १ २ मने
गतिमृगमदेन करस पविलसत ललाटमध्यं यस्या पुनः लोचनेन त्र्येन मृगयामदानेत्राणो दयितरूप [illegible] संतु शीर्णं यस्या।
पुनः मानपतितसिंहस्त्रस्य च्युत [illegible] म उदरे तस्पर्शी शोभायस्याः चीर्णि लोधनानि पारचितकपनायति भावे कषाय
पित्तज्वरं हन्ति किमूत रोमरक रोग [illegible]

५

६
वैद्य०

यतः इति ज्वरः सर्वरोगेष्वतीसारादिषु … प्रमुखः अतः प्रथमं तस्यैवोपायं कथयामः १२ ज्वरोपाये … धान्यका
ह्वअधुनेति हेतन्निवृत्तिः … तां … तस्य प्रयोगं कथ्यते ज्वरोपायान् … ज्वरः विकृताः इतो … ज्वरागमे
गकुर्वीत … वातवर्जं … पानी यमिति … मितमिति वचनात् … पूर्वं … एव वोध्यः । ततः पाचनं
ज्वरे देवदार्वादिपंचांशः पाचनार्थं क्वाथः सुरपादपो देवदारुः धान्यकमिसिद्धा धावनी … कटकारीद्वयं विश्वोषधं शुंठी एवं च
रूपा कल … । यच्चा … पूरात्रान्तरणं परमा कुमनीषिणः मध्वं
यतः सर्वेषु रोगेषु प्रायशो … ज्वरः अतस्तस्य प्रतीकारं प्रथमं ब्रूमहे वयं ।१२। अधुना … निवृत्तये
नेच्चरितानां प्रथमं प्रशस्यते । सुरपादपधान्यधावनीयुगविश्वौषधपाचनं ततः ।१३। किं … षधांभोधर
न्वयासैः किराततिक्तो मुदरेणयासैः विश्वावृषांभोधरधन्वयासैः क्वाथो मरुत्पित्तकफज्वरेषु ।१४।
चतुर्दशाहं … उच्यते त्रिसप्ताहे व्यतीते तु … संज्ञां लभते सः ।१३ अथ क्रमेण वातपित्तकफज्वरेषु त्रीन् क्वाथा
न् … ह । छिन्नेति । छिन्ना गुडूची । औषधं शुंठी । अम्भोधरो मुस्ता । धन्वयासो धमासकः चतुर्भिर्वातज्वरे किराततिक्त
सिद्धिति … अंबुदो मुस्ता । रेणुः पर्पटः यासो धमासकः पंचांशः पित्तज्वरे … वृषो वासक अंभोधरो मुस्ता ।
धन्वयासो धमासकः चतुर्भिः कफज्वरे इति क्रमेण वातपित्तकफ … पीति दोष । १०

लोहितेति। लोहितचंदनं रक्तचंदनं पद्मकं पद्मकाष्टं धान्यं छिन्नरुहा गडूची पिचुमंदो निंबः एषां क्वाथः सशर्करः सितायुक्तो
दाहपित्तकफा [illegible] ज्वरः दाहो गात्रसंतापः पिपासा तृषा वांतिः छर्दिः कृता शाविनाशोऽग्निमांद्यं तान् हरतीति शेषो
भवति। २२। जलेति जलं ह्रीबेरं जलं कमलं वाहो मुस्ता रेणुः पर्पटः विश्वं शुंठी शिशिरं चंदनं एतेषां क्वाथः श्रृतं
शिशिरजलं शिशिरं जलं पयस्यतन्तशीतं कृत्वा पेयमिति भावः सदा हृद्यं सविषमपि शीघ्रं सुखाकरं स्यात्। दाहेन सह वर्तमा
नो यो ज्वरस्तस्मादाहज्वरस्तस्मिन्सदाहे सति तेन बलं सविषमपि सदाघ्यंतं स्यात्। नवज्वरेपि॥ पित्तज्वरे तत्कारणात्
लोहितचंदनपद्मकधान्यछिन्नरुहापिचुमंदकषायः पित्तकफज्वरदाहपिपासावांतिकृताशविनाशहरः स्यात्॥ २२
जलं जलदं वाहरेणुविश्वौषधशिशिरे शिशिरं जलं श्रृतं स्यात्। सपदि सुखकरं सदा सदाहज्वरान्निपान्त्यापि दिनव ज्व
रे पि॥ २३॥ सहस्रधौतेन घृतेन [illegible] अभ्यंगयोग [illegible] नां विभाति जन्याजनासंगमसादरस्य पस्चीयिषुदारेषु यथाभिलाषः
उ तेच। पित्तिकेवातज्वरे देयमल्पकालं समुत्थिते इति। २४। सहस्रेति॥ घृतेनाभ्यंगयोगः कृशानां दुर्बलानां चिरज्वरितस्या क
लाहस्य ति [illegible]॥ अभ्यंगकारकस्य पुरुषस्य दाहस्य नाशोऽकरोतीति भावः यद्वा कीर्यते विक्षिप्यते इतस्ततश्चाल्यते
देहो येन सः कर्तादाहस्तस्य नाशो करोति [illegible] घृतेन सहस्रधौतेन सहस्रवारं पुनः पुनः धौतेन कवितेप
न बुद्धौ इति तत्रस्य दृष्टांतः जन्याजनासंगमसादरस्य परस्त्रीरतस्य पुरुषस्य स्त्रीयिषुदारेषु अभिलाषः इवेत्
[illegible] शतभावः

एक कृतिं पूर्वश्लोकार्थप्रतिपादको [illegible] कः पे [illegible] व्याख्याय ॥१८॥ द्राहे इति [illegible] दिवसांऽलं क्वाथ्यं मूर्च्छादियु
क्तौ पित्तज्वरे देयं ॥ राजवृक्षः आरग्वधः [illegible] मूर्च्छा [illegible] शोषो मुखस्य निदाघो दाहः तद्युक्तं [illegible] त्वाचोर्ध्वमावलं भ्रांतिभ्रम॥
एतैरा [illegible] युक्ते दुस्पर्शे धूमासकः [illegible] यंत्रुः [illegible] ० कटुका ० सिंहास्यो वास [illegible] पर्पटः एतैः षड्भिः क्वाथः शर्कराद्वि
यान्वितः सिद्धूत शर्करा [illegible] पल [illegible] तापपर्या [illegible] यदुक्तं क्वाथ्ये हिपेत्सिताम [illegible] पित्त
कफातंकेविपरीतं [illegible] ततूत्वादाहो [illegible] संतापः अस्त्रपित्तं रक्तपित्तं ज्वरः पित्तज्वरस्त्यकरए॥
एक पर्पटः खलु पैत्तिकज्वरं हंति पर्पट कृतः कषायकः चंदनोदकमहौषधान्वितः क्षेत्र दा किमु पुनर्विचारणः॥१८॥ द्रा
क्षापर्पटराजवृक्षकटुकीमुस्ताभयामांतलं मूर्च्छा [illegible] निदाघ [illegible] पित्तज्वरे दुःस्पर्श [illegible] मदाकि
रातकटुकासिंहास्यरेणुक्त वृः क्वाथः शर्करयान्वितो हरतितृट् दा [illegible] पित्तज्वरान् ॥२०॥ महोकिमर्थं [illegible] कथा
यैः पराशरादौ मुनिभिः प्रदिष्टैः छिन्नाशिवा [illegible] पर्पटतोयपानात्पित्तज्वरः किं न सरीसरीति ॥२१
[illegible] हंति एक कस्मिन्नपि योगे [illegible] अहो इत्याश्चर्ये पराशरादिमुनिभिः कृतैर्बहुभिः कषायैः किमर्थं किं प्रयोजनं छिन्ना ग [illegible]
[illegible] पर्पटजा क्वाथस्य पानात् पित्तज्वरः किं न सरीसरीति किं न निःसरति अपि [illegible] स्येव पित्तज्वरनाशके [illegible]
[illegible] कषायाः कथ्यंते [illegible] एवेति भावः॥२१

ग्रिन्थ काथ्यः

[illegible] इति भावः

वैद्य०
७

शुर्वते ॥ एते दाघं दाहं निराकुर्वते दूरीकुर्वते ॥ शय्या किंभूता शय्या पल्लवानि दैवेलीभवानि पद्मपत्राणि कमलदलानि तै
रचिता सय्या दाहार्दितं केतकदलीदलसंस्तार इत्युक्तत्वादनुक्तापि कदली योज्या पुनः कांतारवने वयस्यैर्मित्रैः सह संवासः स्थि
तिः किंभूते कांतारे कुसुमैः स्फुरंतो दीप्यमाना नाकारवराः [illegible] यत्र तत् तस्मिन् पुनः गायनं गानं किंभूतं वीणान्वितं
तंत्रीयुतं च पुनः आलापः शब्दाः किंभूताः पुंकान्यकमलयकाय कोकिलापण्डितैः कृताः पुनः कांतास्त्रियः प्रमदामानकी
कांतेत्यमरः । पुनः कांता मनोहराः कथाः कांतमनोरमं रुच्यमित्यमरः यद्वा कांता कथा इत्ये
शय्या पल्लवपद्मपत्ररचिता वासो वयस्यैः समं । कांतारे कुसुमस्फुरत्कवने वीणान्वितं गायनं । आलापाः पुंस्कोकि
कोकिलकृताः कांताश्च कांता कथाः धाताध्यामलवालकव्यजनता दाहं निराकुर्वते ॥ २५ ॥ तद्दारमोहाः प्रशम
यांति निबद्धवालोत्स्थित फलेनपातं । यत्रानराणां धनिनां धनानि संमान्याद्यारिकिनास्थितीनां ॥ २६
कृपदं कांतानां स्त्रीणां कथाः प्रेमारस्य समोहः [illegible] केलि कथा तु युक्तत्वात्तो नरकं दूरीकृतं पुनः धाताधायव किंभूता
आमलं निर्मलं वालकं स्वल्पं यत् व्यजनं तस्मात् कृता मृह [illegible] व्यजनस्य महद्वासुकरत्वान्निषेधः यद्वा अमलं वालकेशी
वैरं तस्य व्यजनेन तस्मात् कृता ॥ २५ ॥ तदिति तद्दारमोहाः प्रशमं यांति ॥ कस्मात् निबद्धवालोत्थितफलेनव
कृतानि तत्र उत्थिताय फेनस्तस्य लेपात् तन्निबपत्राणां स्पर्शेन घनी प्रशासमाधः के नः उत्तिष्ठंति समर्थ इति भावः

8

वै० १

ग्रमलैरिति ॥ एते पितृडचरत्राउस तटूदा हादीन[illegible] के: कमलै: किंभूतै: ऽमलैः पुनः [illegible]लैः शीतैर्वायुभिः किंभूतैरनलैरल
से: मदैः पुनः पुष्परसैः समन्वितैः पुष्पाणां रसाः [illegible] तैः समन्वितैर्युक्तैः त्रिभिर्विशेषण[illegible]र्वायोस्त्रिविधत्वं दर्शितं पुनः केस
लकेलिकष्पाकुतूहलैः जलकेलिः क्रीडा ना[illegible] तस्त्रानेन कष्पाश्रवेधकल्पनाकुतूहलैः कौतुकालोकनपरैः सुप्राय
मंचवायचरत्नानं चंक्रमणा मिच [illegible]वरत्नुकेनि[illegible]ता यावल्लो बलमान्नुयात स्रञ्जोपंडतिइति सुविलासनीनां सुस्थी
तामाति[illegible]नं उपगूहनं सकलदाहं संपूर्णलक्षणं

ग्रमलैः कमलैरध्यानिलैरनसैः पुष्परसैः समन्वितैः । जलकेलिकष्पाकुतूहलैरपि पञ्चरत्नारुसालयेतरङ्ग ॥ श्री
खंडमंडितकलेवरवल्लरीणां मुक्ताफलाकुलविशालकुचस्थलीनां । वैदग्ध्यमुग्धवचसां सुविलासनीनामालिंग
नं सकलदाहमपाकरोति ॥ २८ ॥

दाहमपाकरोति नाशयति ॥ किंभूतानां श्रीखंडचंदनं तेन मंडिता संस्कृता कलेवरवल्लरी शरीरलता यासां ताः तासां
पुनः किंभूतानां वैदग्ध्येन चातुर्येण मुग्धं मनोहरं वचो यासां ताः तासां पुनः किंभूतानां मुक्ताफलैः आकुला[illegible]
विशालाकुचस्थली यासां ताः तासां २८ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ज्ञायते स्त्रीतो विरहा[illegible]

पित्तज्वर इति पित्तः ज्वरे रसफांटलेपैः किं प्रयोजनं प्राप्तवान् स्यात् तस्य रसः स्वरसः फांटः स्वरसभेदः लेपः प्रसिद्धस्तैः फांटो यथा चतुर्गु
ड्यापले सम्यक् ... स्नम्भुष्णं विनिर्दिष्टं स्तत्पात्रे पुडेवान्मानं ततस्तु क्षाथयेत्वरा तस्य स्याच्चूर्णद्रवः फांटस्तन्मानं क्षिप्तो
न्मितं पुनः कषायैः किं श्रमतेन गुडूच्या किंन्नु प्रतीकार्यं येन कृष्णं ज्वरशांतिस्तत्राह। पित्तज्वरे क्रियापूर्वं पेयं पातुं योग्य
मेव लय व चारणैः किं भूतं मुखं। एकं मुखं सेवी पायत् ... क्वाथं एको मुख्यान्य केवल इत्यमरः पुनः किं भूतं मुखं तेन लिखेन न
एक लोसदा ज्ञानभूतं परिरक्षितं अनेनात्र
पित्तज्वरे किं रसफांटलेपैः किंवा कषायैरमृतेन किंवा। पेयं क्रियायां मुखमेकमेव लोलिंबराजेन सदानुभूतं ॥२९
प्रागेव यासि मा पितृ [illegible] पुरुषाः पित्तज्वरव्याकुला नानाविलिप्तलं [illegible] विफलं पाने विवादद्युदे। नैवैः किं क्रियतां
चिकित्सकपते मुग्धे सुखं सेव्यतां सद्यस्तापहरः सुधाधिकतरः कांताधरः केवलो॥३०॥ यदि पर्युषितं धान्यसलिलं
सितया समं प्रभातसमये पीतं तदा हंति नियच्छति ॥३१॥
निःसंदेहत्वं दर्शितं ॥२९॥ प्रागत्रयं सीति कत्र्यो कुलानाद्यपकोव्या [illegible] व्याख्यायते ॥३०॥ यदीति। धान्यस्य कुस्तुंबरु
सलिलं पर्युषितं रात्रौ मृतप। त्रैवाहि स्थितं पर्युषितं हि मा भवति। प्रभातसमये सितया सह वर्त्तमानं हत्वा पीतं ज्वरं
दाहं नियच्छति। यदुक्तं॥ प्रातः ससर्कं स्तुंबरया हि माधान्याकसंभवः। अंतर्दाहं तथा तृष्णां जयेत्स्रोतो विशोध
नः पर्लधानं बहूपतं [illegible] विशेषमां॥१॥

वै

यत्प्राप्ति कामस्ता मंत्र्यले हे नितंबिनि पश्चान्नितंब [illegible] इत्यमरः सा स्यात्कस्ति नितंबिनी हि गुरु नितंबे पुनः हे आयत्नलाले
[illegible] येन नालसा सह दीर्घलोचना यस्या सा कामो [illegible] कावत्प्रत्यल्पे लालसा छ्या इत्यमरः पुनः हे मधुरचुरस्मिते
मधुरमंदचलद्गोलिपस्याः सा नितंबभरत्वान्मंदगा किंचं कामातल्याः मदः कृतावेशात्यात्तेन अलसे आलस्य युते आघम
करानने ये स्मरि पंच संबोधनपदानि हे मंचे चंदने हिमांशु कर्पूरः जलं कीवेरं त्रिभिरेतैः रनुलेपनं लेपः दाहं हरति नाशयति
२ ॥ पुनः इति हस्ते कुरलुझगेहस्यायः शयनं तापं दाहं अपोहति नाशयति ॥ उपपत्ति सिकाधिकारेण सखी हस्तीपरि
केदशोइत्यर्थः हस्यादिधनिनां वासाः प्रसादो देवमनुजो किं भूतं हर्म्यं पुनः
अयि नितंबनि आयतनलालसे मधुरचारिणि कामम दालसे हरति दाहम घर्मकरानने हे महिमां शुजलेरनुले
पनं ॥ २ ॥ पुनः मा विभ्रमधेर शशांककरसुंदरे चंदनचर्चिते हर्म्ये स्वापस्तापमपोहति ॥ २८ ॥
यत्कुमकं आकाशं तस्य विभ्रमो भ्रांतिस्तां दधाति सखासि अनच्छचंद्र वलत्वा दाकाशवत्ताती त्यर्थः त्व्याकाशस्यनीत
त्वं भासि इति पुनः त्वं कथं भवतीत्याह पुनः किं भूते हर्म्ये शशांककरसुंदरे चंद्रकिरणैः शोभायमानैः अनेन प्रफुल्ल निशास्त्वचि
तां प्रफुल्ल निशायां आकाशस्य प्रभुत्वं भासि दु पुनः किं भूते हर्म्ये चंदने चर्चितं चंदनांबुसिक्ते २८ ॥

काथः शीतकषायः कल्कः क्रमशः कल्पो रोहिषं मस्तपः मुस्ता॥ धनिका धान्यकं॥ त्र्यंगीर्घ्यखु गुग्गुलगंधा वचा॥ अभया हरीतकी भार्गी ब्र॰ पर्पटः य
देवतरु देवदारु एकादिपिष्ट काथः व ह्रीवेरं हिंगु॥ मधुना द्विगुणा द्विन्यां युक्तं काथं सिद्धं पूते तेहिदधु मधुनीपक्वान्तरच्छेदनव्यो हिंगु मारारोगा
कर्षमितं कासादीन् हरेत्। सुखामयो गलस्थाद्याः द्विः स्वर वलोद्भवरोगः श्लेष्मप्रकोपः कफोद्रेकः पर्यादि वैकारं तत्र तत्पेष वहे कोमल
२ दिडनितां पीडां स हियति अतिशयेन नाशयति॥ अतिशये हसाद्यैर्द्विष्य २६ अपचितिमि तिन्तु गकेशर सैंधवचूर्णयोः घृतेन
हावनेहः
वैद्य वैद्य० काथः कषायः कल्कः पुष्टं धनिका त्र्यंगुग्गुलु गंधा माया॥ भार्गीपर्पटः पथ्य देवतरु तोवा ह्रीक मध्या न्वितः। कासश्वयास सुरवः
मयः स्वरवल श्लेष्मप्रकोपे हरेत् तत्कोमल कंठिकं ठजनितां पीडां च स हियते॥ (२६)॥ अरुचि घृतिन्तुगकेसरस्य घृतं सैंधव
चूर्णमिति घृतं। रुचिमं चुरुहास्यं तन्वितो नयनं रचन मनं सुनेय प्या॥ (२७)॥ कवलत्केसर
अरुचिग्रस्तेनाभिलाषत्वं घृतिखंडयति। दोऽस्वचं धनेन हुंगो मातुलुंगः केसरं कालिका मन्त्रदृष्टान्तः अंघ्रिरुह स्पकमन स्य तत्रि
नां लाघं तेनयनामिय की दृशानयनं रचनं नमनं रचनां नान्यद्विविज्ञघान्नगंजयति मम दत्वा तिरस्कारोति ततः गंजिं मदे ३७

पंचमूलीति। पंचानां मूलानां समाहारः पंचमूली लघुपंचमूलं यदुक्तं शालपर्णी पृष्टपर्णी वृहतीद्वयगोक्षुर वातपित्तहरं
लघ्वं [illegible]निष्टं पंचमूलकमिति।। अमृताच मुस्ताच विश्वासुंठी चभूनिंबः किरातपश्च प्रभिर्निर्वापितः कषायः ज्वरं शामयति। किंभूतं
कासु मायु मवं वातपित्तात्मकं।।२१।। कंटकारी हीनां चतुर्णां मधुना सहावलेहः वलासः ज्वरं जयेत कफज्वरं नाशयेत। किं
भूतं श्वासेन कासेन युतामिति अत्र न कापि शंकेति परिचितोक्तिः २२ भार्गीति भार्गी भारंगी। गुडूची ८० घनो मुस्ता दारुदव
रुसिंही वृहतीसुंठी कणापिप्पली पोष्करमूलं।।२०।। अष्टानां कषायः ज्वरं हंति। श्वासं नाशयति।। क्षुधां करोति।।
।। पंचमूल्यमृतामुस्ताविश्वाभूनिंबसाधितः। कषायः शमयत्याशु वातपित्तभवं ज्वरं।।२२।। भार्गी कणा कट्फलपुष्क
।। क्षुद्राद्योपशान्वितो यं विहितोवलेहः श्वासेन कासेन युतं वलासः ज्वरं जयेदत्र न कापि शंका।।२३।। भार्गी गडूची घनदा
।। रुसिंहीसुंठीकणापुष्करजः कषायः। ज्वरं निहंति श्वसनं क्षिणोति क्षुधां करोति अरुचिं तनोति।।२४।। ममदूयं विस्मयमा
लो तितिक्तः कषायो गुरवं तिक्तताछ्रः।। निष्पीडितो यः सरोजकाषायोषाग्रो दशचुरंश्याति।।२५।।
मस्र्यंकिमत्साभिः लाषीतनोति।। विस्तारयति।। ममेति मम लोलंबरास्य हृदयं बहुविस्मयं आतनोति। अपथ्ये मुस्ता
न हृदयं विना कटुता तस्याः कषायः मुखतिक्तता ध्वंसः मुखकटुतानाशकः।। मुखेति क्वापि तः चर कृताम्लतापोक्के
दानें कृत्वोहि पुनः घोषास्त्रीनिः निष्पीडितोरोजमरोज कोषास्सतीम चुरं बकुतर धूमोदयं ददाति।। निःपीडितः
तरोजयो कुच कमलयोः कोष [illegible] फलं यस्या [illegible] कोमला [illegible] न पौघादि [illegible]

तिक्तेति तिक्ता कटुका। तिक्तकः किरातः पर्पटः धं० अमृतं गुडूची। सठी कचूरः रास्ना प्र० कणा पिप्पली पोष्करमूलं। त्रायंती त्राय
माणं वृहती कंटकारी सुरो देवदारुः औषधं सुंठी शिवा हरीतकी। दुस्पर्शो धमासः। भार्गी प्र० एतैः पंचदश। पं० क्वाथः त्रिदोषनिक
१० रं सन्निपातसमूहं नाशयति दिवास्वापं शयनं नक्तं रात्रौ जागरणं तद्द्भूतं मा सुषशोषं च्च दाहं च्छ कुसनं च स्वसनं च तान्नाशयतीतिस
वैद्य० वैद्यसंबंधः ८१ सन्निपातेति सान्निपातस्य च पुनः कालस्य मत्यो‌ः भेदः नास्ति अन्न कोपि च कारोधा
तिक्ताति तिक्तकपर्पटामृतसठीरास्ना कणा पोष्करं। त्रायंती वृहती सुरौषध शिवा दुस्पर्शो भार्गीकृतः क्वाथ्यो नाशयति त्रि
दोषनिकरं स्वापं दिवा जागरं। नक्तं तन्मुख शोष दाह कसन स्यास्या नशोषान्तपः।।८१।। सन्निपातस्य कालस्य कश्चिन्नैदोन
विद्यते। चिकित्सकोऽथ वैद्यस्तं तस्मात्कोऽपि प्रतापवान्। ८२ त्रिदोषाजगरग्रस्तं मोचयेद्यस्तु वैद्यराट्। तस्मात्मापितस्य दा १०
तव्यः किंपुनः कनकादयः।।८३।।
हरणीयः।। यश्चिकित्सकस्तं सन्निपातं अयेतस्माद्दैर्घकः प्रतापवान्नास्ति न कोपीत्यर्थः उक्तं च मृत्युना सह योद्धव्यं सन्निपात
चिकित्सुना यस्तत्र भवेज्जेतामयसंकुलेन ८२।। त्रिदोषेति। त्रिदोषा अजगरग्रस्तं सन्निपाताजगरेण सर्पविशेषेण गलितं
नरं यो वैद्यराट् मोचयेत् तस्मै वैद्याय आत्मापि देहोपि देयः।। पुनः कनकादीनां का कथा।।८३।।

गर्पी तिक्तोष्ठः पिप्पलीमूलं । इदं कट्फलं ब: अमरसेदेवदारु पुरं गुग्गुलु क्रिमि शत्रुविडंगं भार्गी १० गंगलचं त्रिकटुस्व अनलं लोष्ठ चव्यकः
कट्फलं १२ पोष्करं मूलं रास्ना १४ अभया हरीतकी वृहतिका द्वयं कंकोरी युग्मं दीप्यो यवानी भूतकेशी जटा मांसी किराकः २५ चा
ण २५ चविका ० अर्कपाठा । एतैस्त्रिविंशद्भिः क्वाथः सन्निपातान् हन्यात् । पुनः वृद्धिस्तैश प्यित्रवेकल्परेवदः स्वेदः
शैत्यं शीतगात्रता । बलापोनथ्यमाशनं तान्तमूलं वातेनं जठरीडाध्माधमानं सवेदनोदरपूरणं त्वंगजंये दिदिवं । विद्रधिः
॥ गर्पीडजमरपुरकृमिशत्रुभार्गी भंग त्रिकटु नलकट्फलपोष्करराणां । रास्नाभयाव हतिका द्वय दीप्यभूतकेशी किरात
कयचाचविका वृकाणां ॥ २८ ॥ क्वाथो हन्यात्सन्निपातान्समस्तान् वृद्धिं तंशरेवेद शैत्य बलापान् । शूलाध्मानं विद्रधिश्लेष्म
वातान् व्याधिं सूतिकानां च तद्वत् ॥ २४ ॥ युग्मं ॥ अक्षीनं ताकिरातामरतरुरसनासिंदुवारोग्रगंधा । तकारीशिग्रुपंचोषण
घृणदीपता कार्कवाणं कषायः । सघृस्तीजीत्रिदोषान्प्रहरति धनुर्मारुतं दंतवंधं शैत्यं गात्रे च वाटं स्यसनकसनकं सूतिका
वातरोगान् ॥ ५० ॥
वण भेदः । श्लेष्मवातः कफयुतो वायुः तान्तद्वतेषेव सूतिकानां वातव्याधिं हन्यादिति सर्वत्र संवध्यते २५ अक्षेतिऽ कौसकं कसनेता
यवासकः किरातः २० अमरतरुदेवदारु रसनारास्ना । सिंदुवारो निर्गुंडी । उग्रगंधा । वचा । तकोरी अरिणी । शिग्रुः शोभांजनः पंचोषण
ण पंचकोलं । घृण दयता । दंती । मार्कवो भृंगराजः एषां षोडशानां कषायः सघृस्ताकालं त्रिदोषान्हरति धनुर्मारुतं धनुर्वायुं
दंतवंधादीन्च नाशयेत् । सूतिकावातरोगान् नाशयती । ... ति सर्वत्र संवध्यते ५० ।

पर्शीतं त्रिदोषज्वरे शांते कर्णमूले यः शोफः तत्र जलौकसा रक्तं परिहरेत् निःकासयेत् जलौकयेति जातावेकवचनं । किंभूतः सुकठि
नः अतिकठोरः आतुरो रोगी घृतं च पिबेत् एतैः षड्भिः लेपः शोफस्य प्राध्वंसनो भवति रास्ना । नागरं च शुंठी गमूलं बीजपूर जटा कु
ष्ठं चित्रकः दार्वी । दारुहरिद्रा । अग्निमंथो । गिरणी । देवदारु विंदवंधनयने कर्मैतैर्वंदनीयनेत्रे ७७ मूलं दिति पंचांघ्रिणा ल
घुपंचमूलेन पाचितं पयो सत्त्वं लघुपंचमूलं क्रोष्टामितं पयः ।। पुरुषः पिबन्स्वल्पमल्पं क्षीरः । स्थितातत्र मल्ला मुक्तो भवति कासा
त्पुनः श्वासात् जीर्णज्वरात् मुक्तः स्यात् शालपर्णी
ञ. शोफः श्रुतिमूलजः सुकठिनः शांते त्रिदोषज्वरे रक्तं तत्र जलौकया पोहरेत्सर्पिः पिबेच्चातुरः । रास्ना नागरतुंगम
वकुतमुस्तावह्निमंथैः समैः । लेपः स्याद्देवदारुविंदवंधनयने शोफव्यपध्वंसनः ७८ ।। मूलत्वापंचक्षीरः स्थितात कसनतः
श्वासाच्चजीर्णज्वरान्मुक्तः स्यान्नरः पयः पौरपिबन्पंचांघ्रिणा पाचितं । एकास्तो गुडूचि पल्ली विजयते जीर्णज्वरं जीर्णकफ
तुन्मांद्यारुचिपांडुलेतुकसनश्वासान किमन्यौषधे ७५ ॥
पार्श्विपृष्ठी वह्नीदीप्यगोक्षुरैः लघुपंचमूलं असो सर्वत्र तुल्यं मल्लाकुडयुता पिप्पली एकापि वतान् रोगान् जयति जीर्णज्वरं सिद्धाहव्याती
ता. मधुनीलिरुक् पक्तिशक्तिः तुन्मांद्यं त्वधोनाशः अरुचिः अन्ने नाभिलाषः पांडुपीतत्वं जंतुः कृमिरोगः कसनं कासः श्वासश्च तान्
एकाप्येता न जयति तदान्यौषधे किं ॥ ७५ ॥

16

जीर्णज्वरमिति छिन्नोद्भवा गुडूची तस्या उद्भवो यस्य स कषायः जीर्णज्वरं हन्तीत्येवेति निश्चयः किंभूतं कफकृतं किंभूतः कषायः कण-
यासमेतः पिप्पलीचूर्णयुक्तः दृष्टान्तः कः कमिव रामो रघुनाथो दस्यासुरं रावणमिव। रामो बलदेवः प्रलम्बं दैत्यमिव पुनः रामः परशु-
२२ रामः कार्तवीर्यमिव समरमूर्द्धनि संग्राममुखे ७६ पंचमूलेति लघुपंचमूलकषायः पिप्पलीचूर्णयुक्तः तस्य पानात् कफजो
वैद्य० जीर्णज्वरः पलायतीति सिद्धान्तः ७७ सठीति सठी कचूरः सुंठी अभ्रेरणुः पर्पटः सुरतरुः देवदारुः अनन्ता यवासः बृहती
॥ जीर्णज्वरं कफकृतं कणयासमेतः छिन्नोद्भवोद्भवकषायकम्बु हन्ति। रामो दशास्यमिव रामः प्रवरं लम्बं रामोयथा समर-
मूर्द्धनि कार्तवीर्यं ॥७६॥ पंचमूलीकषायस्य सकृष्णस्य निषेवणात्। जीर्णज्वरः कफकृतो विदधाति पलायनं ॥७७॥
सठीसुंठीरेणुः सुरतरुरनन्ताश्च बृहतीघनाख्यिका तिक्तस्वल्पन वमिरनिविरचितः कषायः पीतायं मधुकणाविमिश्रः ११
शमयति त्रिदोषं विषमम पि जीर्णज्वरमपि ॥७८॥ वासापटोलत्रिफलाद्राक्षाशम्याकनिंबजः समधुः सक्वितः क्वाथो हन्याद्दे-
काहिकज्वरं ॥७९॥
कतरी। धनो मुस्ता तिक्ता कटुकी। तिक्तः किरातः एभिर्निर्मितः कषायः मधुच कणाच ताभ्यां युक्तः सिद्धपूतमधुपिप्पल्यो पक्वाः
चतयो त्रिदोषज्वरं शमयति। विषमज्वरं जीर्णज्वरं च शमयतीति सर्ववैद्यसंबध्यते ॥७८॥ वासेति वासा ... क्वाथः मधु-
सितायुक्तः सर्वाहिकज्वरं हन्ति दिने दिने एक काले समयांतरे का हरं सिद्धपूतमधुसितेन त्रिदोषघ्नो ७९॥

१७

अवल्ले शीतंबाङ्गि: संबोधनपदे रस्य व्याख्या। हे अवल्ले पुमं। कमला लक्ष्मी स्तस्या तनुस्तद्वत्सर क्ताक ला यस्याः सा पुनः च लं दकचकं
मलं च यस्याः सा। किमुत मय पलि श्रियेकुवल्ने यमि तुफलत्वात्। पुनः घृता कामकला यया सा पुनर्विषमकुटले पुन: विषमेषु: काम
स्तस्य पवि लासि सरीत यस्याः सा। आमलागु रूची। गज छो मुस्ता शिवा हरीत कीएषां द्विक्रं। किंभूतं मधुमत स्यो अयुतं कषायं विषमे विषम
१४ ज्वरनिमितं भवति। पुनः पुत्र संबोधन परिचित कषनायेति भावः ५५। अयि ति को मलतो नेत्रि हे कुशाग्रसमाने मतेदन्यग्र
सम्मानमे तीक्ष्णएरा बुद्धपुनः मतिमतां पंडिता नां मते मानिनीये पुनः अति
वैद्य० अवलोक मलाता तुरक्त कलेच लेघू कमलेघृत काम कले। अमृता शुरशिंवं मधुमद्विषमविषमसविषमेषु विलास सर
ते।।५६।। अयि कुशाग्रसमान मते मतेमतामृत मविसन्नमप्यमपरज्वर हरसुगन्धि शिवावचा यवा हविर्जलसर्षप
धूपने।।५७।। तिक्तोशीर बला धान्य पर्पटाम्भोधरैः कृतः क्वाथ: पुनः समायातज्वरं शीघ्रं विनाशयेत्।।५८
मूलमपि अल्पयापि कामसहितेन संप्रयम संध्यासिनिरुककुष्टं आरिष्टो निंब: शिवा हरीतकी वचा ए० यवो न्त विशेष: हविर्घृ
तं ज्जुलाक्ता सर्षपगौर सर्षपं एषा सम्पान्नां धूपन धूपः ऽवरहरं भवति।५७ तिक्तेति। तिक्ता कटुकी उशीरं ए० वा २८
ला वा धान्तक: धान्यं ए० पर्पट: ए० अंभोधरो मुस्ता। एतेन कृतः क्वाथ: पुनः समायातं एकस्मिन् दिव
सेद्विवारं वर्त्तमानं ज्वरं विनाशयेत् ५८

18

योऽस्ति हे हे सकलशास्त्रनिहे वर्त्से कुसकुचे य. पुमान् स मधुरूपामां मलेत्। मधुना सह तत्वृत्तां सेवेत् तस्य विषमेषुः चेरेषु ष्पाः कदा
चिन्न भवंति। णेमघत्वादस्य चार्थोनंतरं य: पुमान् समधुरूपामांमलेत।। मधेन सह षोडशवार्षिकी स्त्री सेवेत। तस्य पुरुषस्य
विषमेषुव्यथा: कामकृता. पीडा. कदाचिन्न भवंति विषमा: पंच इषवो बाणा यस्य स: मधुमधेघुष्पूरसे चैत्रे इत्यमर: रूपका।
षोडशवार्षिकी।।६३।। चरणमिति हे मुग्धे अंकुचितयौवने हे विलासदृष्टे विलासः दृष्टौ यस्याः सा हे तन्वंगि संबोधन द्वयं चरण
चरणमात्रकातं यावत् चलितां चंचलभावं नहीहि त्यजन्मवसायात्लकाभावेत्यर्थ: षट्कायाः षष्ठाभावाः दाराः सा
।। यो भजेत्स मधुरूपामां हे हे सकलशास्त्रनि। विषमेषुव्यथा स्तस्य न भवंति कदाचन।।६२।। चरणमपि चलितां नहीहि मुग्धे
प्रगुण वचनं मम तन्विलासवधाना। वसति शिरसि मधुनादकूले ऊर्जति तु रां विषमो विलासदृष्टे।।६४।। विषमतापि हर
त्यसौ कषायो मधुमधुरो मदिरामता शिवानां। अरुष्मि वसतं तलवक्रकोपं चरणसरोरुहयोर्लुठन् हठेन।।६५।।
वधानासती मम वचनं प्रगुण सेधाना दस्य तरुणी यस्य मूले शिरसि वसति वेद्धसति विषमज्वरातुरा हिमतरं अतिशायेन गच्छति।।६६।। विषम
ज्वरं शीतज्वरं असौ कषाय. विजयं हरति अमिश्राष्टे निष्पचेयमदिरा धातकी अमता गुडूची शिवा हरीतकी त्रयाणां क्वाथ: किंभूत: मधु
मधुर: क्षौद्रयुक्तः इत्यर्थ: दृष्टांतक थितत व जकोपं अहं निवसत तं चरणसरोरुहयो: लुठन् सन् अनेन मगुरुमानो दर्शित: अपरस्त्रीसंगमक्रो
चरणघातं भूष्णा।। धूपनेयोगुरु: ६ ....

यीति कोमलत्वालापे हरन्ते कलने स्त्री जातिभेदे इत्यमरः रत्नस्य ज्ञातिको ह्यस्य कलनायस्यास्य एद्धा रत्नानि कलत्र प्रति
गच्छति कालेगतो संख्याने च पुनः हे कलानिधे चेंद्रमसः कलानिधीयंते ऽस्यां कला तु षोडशो भाग इत्यमरः हे चंद्रवदने हे कुशले हे को
१५ किलकोमरवरे सुगमहृद्यः स्वरयुक्तेः ज्वरयुक्तो वादिनांते लघनो ज्ञनं कुर्यात्॥ इति श्रीगोस्वामि मनोहरसूनु हरिनाथ कृतायां
टीकायां ज्वरप्रतीकारः प्रथमो विलासः १ अप्यक्रमशाद्यस्य ज्वरातिसारस्य
वैद्य० अयि रत्नकलत्रकलानिधे कुशलिके किल कोमलस्वरे। ज्वरवान् ज्वरवर्जितोपवालघु कुर्याद्दशनं दिनात्य
ये॥७१॥ इति दिवाकरसूनुना लोलिम्बराजकृते वैद्यजीवने ज्वरप्रतीकारो नाम प्रथमो विलासः॥१॥ अमृता
तिविषासुरदारुयवक्वाथे निर्मितु किराततिक्तविश्वपयः अतिसारहरं ज्वरनाशकरं प्रपुनिर्जितकुंजरकुंभकुचे
चिकित्साहे निर्जितौ कुंजरस्य हस्तिनः कुंभौ कुचाभ्यां यया सा तत्संबोधने अमृता गुडूची अतिविषा प्रतिविषासुरदारु १६
यव इंद्रयवाः क्वाथयित्वा मुस्ता किराततः ग० विश्वा शुंठी एषां क्वाथं पयः क्वाथ ज्वरातीसारनाशनं भवति॥ १॥

गोधी इति गो धीस्थारिवा। आमलकी तिंतडी श्विरा शालिपर्णी। मागधिका पिप्पली तिक्ता कटुका। पयोक्षीवेरं। पाटलिनी त्रायमाण
शालपर्णी फलं बिल्वं धावनी बृहती हिमं चंदनं विषा अतिविषा मुस्ता ॰ दुरालभा ॰ इइइज: इइअवे: एतैः साधितं आज्यं घृतं स्यात् ए
तेन नाशनं भवति विषमज्वरः रक्तपित्तकालज्वरः क्षयः श्वासो रोगः शिरः पार्श्वः अपस्मारो चक्रः अन्तेऽरुचिः छर्दिर्वातिः शो
फः क्षयपुः हलीमकं पाण्डुमेदः॥ एतेषां प्रशमनं नाशनं घृतं हेलीला एव लता तस्य मंजरि सबोधनं ६९ चलदले ति अप्यकर्म
ज्वरो वायुनाम् अष्टज्वराणां सकल सिद्धं पिप्पलसेवादि अरिष्टं नाशनं अप्यांतरस्य बहुं
गोपीह्यामलकी श्विरा मगधजाति का पयः पाटलिनी शालपर्णी फलधावनी हिमा विषा मुस्ते इजे: साधितं। स्याद्दाज्यं विषम
ज्वरं क्षयशिरः पार्श्व अपस्मारो चक्र छर्दिशोफहलीमकप्रशमनं लीलालता मंजरि॥६९॥ चलदलतरुसेवा होममंत्राग्नि
नेत्रद्विजजनगुरुपूजाः कृष्णनाम्नां सहस्रं गोधितिपरि दानान्याशिषां पसानो। सकलमिदं भवति हं स्यष्टम्ज्वराणां॥७०
प्रसिद्धं अरिष्टं विजितिष्ठतीति तदरिष्टं। चलदलतरुसेवा अश्वत्थवृक्षपूजनं तृतीयकार्यं प्रसिद्धं होमः अग्निकर्म त्र्यम्बकमंत्रेण मंत्रैः अग्नि
स्त्र्यहसंत्रेण जपः सिद्धमंत्रो वा त्रिनेत्रस्य महादेवस्य पूजा सहस्रकलशाभिषेकरूपा गुरुजनाश्च आलय। एतेषां पूजा भोजना
दिना दिनानाज्ञापालनेन गुरुरिति स्मृतिः कृष्णनाम्नां सहस्रं विष्णुसहस्रनामपाठः मणिधातिश्च रत्नमणीनां धारणं
परिदानानि धनकुंभादि ज्वरो कृष्णनामानि तपस्वनामा शिषकमाशीर्वादः यदाहं भेषजाचार्यादानैर्द्यानिरपि च द्विजदेवता
मेगुरूवचन प्रतिति ॥ अप्यजपे स्नापे ॥ ... ऽमृत निरुध्ये ... नामा साक्षा पूजा पादि इतः

२१

सेति देवदारु ३ं० विषा प्रतिविषा। पाठा ग०ं लेन्द्रयव शक्रः विडंग। घनो मुस्ता तीक्ष्णं मरिचा वत्सक। कुटज। एते। क्वाथ। शोफयुक्त अती
१६० सारं पक्वं बुद्धिः समुद्भूतः कुमज नेन्मा जग गदस्य ५ अथ इति को मला मंत्र तो हेडि ये मुरारो जी तिम तां की छ से भक्ति मह ह तां पुर
वेद्य० पाणां वातिक कृष्णो घनधान्य विश्वे किं नकि म पिशते वालक पुत्रः श्रीलक्ष्मीः घनो मेघः धान्यं म न्त्रं विश्वं संसार। एते पुनः
यस्य पुरुषस्य अतीसार रूशोन संतति तस्य वालक कृष्णी घन धान्य विश्वे। किं वालकं क्वो वेरं की विल्वं घनो मुस्ता धान्यं ग० विश्वं
॥सदेवदारुः सविषः सपाठः सजं हुशक्रः सघनः सतीक्ष्णः सवत्सकः क्वाथ उदाहृतो सो शोफाति सारं बुद्धिकुंभज न्मा।
५॥ इति ज्वरातीसारगतीकारः॥ अथ पि जिये श्री वि मतां मुरारे किं वालक कृष्णो घनधान्य विश्वे। यस्यापि अतीसार रुजो न तस्य
किं वालक कृष्णो घनधान्य विश्वे॥ छ॥ पितातिसार धान्यांबु विल्वं वाष्ट्रानां निरुध्यते। कि नात्र शायते कर्तुं पंडिते न त्वया
विना॥ ७॥ इंद्रजं मेघ मदा कुसुमं क्री रोध्र महौषध मोच रसानां। चूर्णमिदं गुडतक्र समेतं हंत्य चिरं दति सारमुदार॥ जा १६
रुंठी एते धान्य पंचक योग ये॥ छ॥ पितं धान्यं च तुष्कं शुण्ठीत्यागा हृदं तिहि इत्युक्त्वा धान्यचतुष्क मोह धान्यं ग० अंबु क्री वेरं वि
ल्वं ग० क्रमशो मुस्ता। एषां केन जलेन पि नाति सारो निरुध्यते इत्यन्वयः। अत्र त्वया विना पि पंडिते। कर्तुं ना यते न तु क्रूर षेले
त्यर्थः॥ इंद्र जे तु इंद्रयवः मेघा मुस्ता मदा कुसुमं धातकी पुष्पं क्री विल्वं रोध्रः महौषधं शुंठी। मोचरसः शाल्मलिनिर्यासः एते
चूर्णं गुडतक्रेण पीतं अतीसारं हंति। कि भूत उदार न्मत्पुष्ट लघु गंग। धर चूर्ण॥ ८॥

शीतमिति शीतं चंदनं उशीरकयुग्मं सुगंधनिर्गंधिभेदेन वत्सककुटजः चक्रीपाठा पद्माकं कमलं धान्याकम् अमृता गुडूची
भूनिंबः किराततिक्तं अंबुदो मुस्ता। वालं ह्रीवेरं बिल्वं बिल्वपेशी। विषा अतिविषा विश्वौषधं शुंठी एतैः चतुर्दशभिः साधि
तः क्वाथः माक्षिकसंहितः मधुयुक्तः पेयः सः सर्वातिसारामयान् ज्वरातीसारान् आमयान् शोथं ज्वरोत्थं यः किं हतः कृत्वा
सादीनां संग्रः [illegible] भंगचतुरः २ पंचाङ्गीति पंचाब्दिः पंचमूलं चक्रीपाठा अंबुदो मुस्ता वालं वाघ्रालकः इदं कुटजः
वत्सपर्वीडुरुवः कुटजत्वक् च वत्सकं उशीरं तिक्ता कटुका अमृता गुडूची विश्वं
शीतोशीरकयुग्मवत्सकचक्रीपद्माकधान्यामृता। भूनिंबांबुदवालबिल्वकविषाविश्वौषधैः साधितः। क्वाथो
माक्षिकसाधितो विजयते हृल्लासतृष्णावमीदाहारोचकसंग्रभंगचतुरः सर्वातिसारामयान् ॥ २१ ॥ पूर्वोक्तं द्विवच
एवालं भूनिंबत्वकसेव्यातिक्तामृतविश्वबिल्वैः। ज्वरातिसारान्वमीन्कासान्श्वासशूलान्शमयेत्कषायः २
कफाधिके वा पवनाधिके वा ह्यधिके वा गुरुपंचमूलं पित्ताधिके स्याल्लघुपंचमूलं पुनः २ पद्मसिं किं ग्राहि ॥ ७ ॥ युग्मं
शुंठी बिल्वं [illegible] एतैः पंचभिः कषायः ज्वरातिसारान् शमयेत् किंभूतान् छर्दिकासश्वासशूलयुक्तान् २ कफेति नयुते लो
लिं वा गुरुपंचमूलं ह्यस्मिन्प्रयोगे किं गुरु लघु ग्राह्यमवं इति जिज्ञासायां सति तत्राह कफाधिके ज्वरातिसारे वा अथवा वाताधिके गुरु
पंचमूलं ग्राह्यं पित्ताधिके लघुपंचमूलं ग्राह्यं इति भावः ॥ ७ युग्मं ॥

बालइति हे बाले बाल्ला को मलाया ललिता तस्याः येन बालान वीनयन्तेन बाला ललिता कोरो संदु ——— रकूपो अंडी च हसो
चन्द्र धरो च यस्याः सा पुनः मल्लीव नजाती तस्या मा लक्ष्मकृत बालसंतो कुचो एव क्षितिधरो यस्याः पुनः चंचलकुंडली प्रमान
२८ कुंडलमंडल कपोलस्थानं यस्याः सा पुनः रत्नेऽवलंती ये बला स्वच्छ घटका यस्याः सा पंचसंबोधना नि कुटज कुटज त्वक
वै० द० मुस्ता बिल्व बिल्वपेशी विषंप्रति विषा उशीर ह्रीवेरं एते कृतः कषायः रक्ता म प्रस्ना न्वितातीसारं विजयते ना
बाले बालललिता प्रवालललिताकरा अधरमधरे मल्लीमाल्यल सत्कुचक्षितिधरे रत्नेऽचलनकोरवले। चंचलकुंड
कुलमंडले विजयते रक्ता मप्रसूला न्वितातीसारं कुटजाब्द बिल्वकविषादीच्यैः कृषाय कृतः॥१२॥ धातकयामल
कीपयोधरवकी कडूंगः यष्टीमधुकीलं बाम्रफल। ख्यिनागर विषा ह्रीवेरलो द्रुजे। तुल्यांशविहितं सत
कुलजलतो गाधरोरच्ये म हचूर्णं तु एम मपाक रोति सकलं नीखमातिसारं परं॥१२॥
द्यायति। रक्तंच आमंच प्रसूलं चेतो रक्तित मधुसोम अतिसारस्तं २१ धातकी धातकी पुष्पं आमलकी तिंतडी पयोधरो मुस्ता १०
एकीय घाक के गन्त्रलू मधुयष्टीचित्रा मंजल फलमज्जा आम्र फलमज्जा नागरं सुंठी विषा अति विषा ह्रीवेरं ग० लोध्रं ग० इन्द्रजव
एते समांशैः कृतं महारोग घरनाम चूर्णं भवति। तं दुलजलेनपीतं ज्ञात पुरातनं मतीसारं चूर्णं क्षीघ्रंमपाकरोति नाशयति
सकलशब्देन सर्वप्रकार पनीसारं सोता मसिदं तं प्रलय २१॥

कल्याणीति हे कल्याणि हे कांचनलतालावण्यललिता मनोहरा अंगयष्टिः शरीरलता यस्याः सा तांबूलशालि तांबूलसेवि वदनं
यस्याः हे ललने नेत्रचलचारि संबोधनानि एरण्डगुच्छ विपक्षं सुंठी मदा कुसुमं धातुकीपुष्पं मोचरसः ३०७ मजंगमोदाऽ३० च तुल्यं चूर्णितं के
णपीतं उग्रमतीसारं शमयेत्तु ५६। अतीसारेति। श्यामा सारिवा रात्रे ते किंभूता चित्राणि यानि पत्राणि तैः शोभिता पुनः अती
सारं प्रशमनी ज्वरातीसारनाशनी पुनः अतनुवक्रे वृद्धिदा कामाग्निसंदीपनीय यानि घंटः सारिवायुगलं स्वादुस्निग्धं
गुरुकं रंगुरुकं दोषत्रयास्त्रप्रदरज्वरातीसारनाशनमिति यद्वा श्यामा प्रियंगुः। चित्रपत्रकशोभिता चित्रक
कल्याणि कांचनलताललितांगयष्टि तांबूलशालिवदने ललनेऽरगुच्छ। सुंठी मदाकुसुम मोचरसाजमोदाश्च
क्रान्विताः प्रशमयंत्यतिसारमुग्रं॥१९॥ अतीसारप्रशमनी चित्रपत्रकशोभिता। वृद्धिदा तनुवक्रे च श्यामा श्यामे
वराङ्गना॥२०॥
तमालपत्रैः सह अतीसारप्रशमनी भवतीत्यपि व्याख्येयं तत्र दृष्टांतः केव श्यामेव षोडशवार्षिकी स्त्रीव किंभूता षोडशवार्षि
की चित्रपत्रकशोभिता चित्रं पत्रकं तिलकविशेषं तेन शोभिता पुनः किंभूता श्यामा अतीसारप्रशमनी अतीसारोति बलः
तत्प्रशमयतीति सा संगमादिति बलेहरेत्यर्थः। उक्तं च॥ सद्यो बलहरा नारी सद्यो बलकरं पयः। स्त्रियं गच्छेत्पयः पीत्वा तां च पश्चात्का
पुनः पिबेत्॥ सारो बले स्थिरांशे चेत्यमरः पुनः अतनुवक्रे वृद्धिदा युक्ते। श्यामा गुणवती कांता —— स्त्रियामधुर
भाषिणी सलज्जा सुरते धृष्टा [illegible] लक्षणमालता॥ १॥

पुनर्नवेति॥ पुनर्नवा वर्षाभूः॥ वल्लिजं। अरलमोदा। वाणपुष्पा। सरंधा। विश्वा। सुंठी। अग्निः पिप्पलीचकः पथ्या हरीतकी चिरविल्वः करंजः छिन्न
रु० एतेषां भिः कृतः कषायः अशेषान् समस्तान् दुर्नामगदगुल्मशूलादीन् ... ग्रहणी च एतेषां विकारान् शमयेत्॥१८॥ सुंठीति सुंठी॥
छिन्नरुहा गुडूची। विषा अतिविषा। जलधरा मुस्ता एते। धर्मांसः कषायः ग्रहणीगदे हितः। किंभूते मंदोऽग्निर्यस्मिन् पुनः आमेन सह अनुबंधो य
स्मिन् तस्मिन्। सुंठीकल्केन साधितं घृतं पिबेत्। पुरुषस्य इष्टः श्वासकासापहं भवति पांडुप्लीहकासपक्ष्मते पांडुनाशनं स्यात्। पुनः वायोः सू दवा
५० तस्यानुलोमनं अतः प्रवर्तकं भवति। ग्रहणीकास्तं ग्रहणीवेगेन शीघ्रं लभ्यते
पुनर्नवावल्लिजवाणपुष्पाविश्वाग्निपथ्याचिरविल्वविल्वैः। कृतः कषायः शमयेदशेषान् दुर्नामगुल्मग्रहणीविकारान्॥१८
सुंठीछिन्नरुहाविषाजलधरैस्तुल्यैः कषायः कृतो। मंदाग्नौ ग्रहणीगदेऽपि सततं सामानुबंधे हितः। सुंठीकल्ककृतं घृतं प्रपिबतः
पांडुश्वासकासापहं। स्याद्वायोरनुलोमनं ग्रहणिकावेगेन संलभ्यते॥१९॥ पाठाविषाकुटजवत्सफलत्वगब्दतिक्ता सदारसज
नागरविल्वचूर्णैः सक्षौद्रतंदुलजलं ग्रहणीप्रवाहरक्तप्रवाहगुदरुग्गुदजे दधीत॥२०॥
प्रतिशयेन गच्छति॥१५॥ पाठेति॥ पाठा अ० विषा। अतिविषा। कुटजवत्सफलं इंद्रजव त्वक्। कुडा। अब्दो मुस्ता। तिक्ता कटुका। सदा धातकी 10
रसजो रसांजनं नागरं सुंठी विल्वं ग० एतैः दशभिः चूर्णैः तंदुलोदकमधुभ्यां युक्तं एतेषु रोगेषु दधात्। ग्रहणी संग्रहणी प्रवाह प्रवाहकारक
वाहो रक्तातीसारं गुदरुक् गुदपीडा गुदजं अर्शः तेषु॥२०॥

अपीकोमलान्नाचेहे कंदुकविं[illegible]कत्वानि कंदुकोद्भ[illegible]हिरस्तु र्वेताःस्तनोयस्थांसाथ्रमदाधांयोरूपत्तस्यामदत्त्वाःमपहर्तृश्री
त्वेमस्याःसादाडिमंदाडिमफलंचसकत्वक्कुटजत्वक्एनयोःकषायःसमधुमधुहेपेयुक्तःरुधिरातिसतोरक्तातीसारनेकि
निर्मितंभवतिश्रीचंदनमिति चंदनंतंदुलेनपिष्टंमधुसितायुतंकृत्वापीतंतद्धि खंडनेभवतिअसकृत्विखंडनेरक्तातीसारनाश्य
नेगचुरोगमुत्तोयेमहदाहोतयोखंडनंभवति॥२७॥कुटजीतिहेत्रिल्वतुल्यवयोधरेगुडेनसहविल्वंसेवेत कुक्षिशूलंगजामशूलं
चहंत्येतादृशंभवतिपुनःविविधोवकुप्रकारोयोरक्तातीसारस्तंत्यजेत॥२५॥तडेति तडादिमः दशोपद्रवैर्युक्त
अपिकंदुकविंदकस्त्वानि आमदारूपमदापहारिणी।रुधिरातिसतोकुषायकः समधुदाडिमवसकत्वच॥२६॥
चंदनेविमलतंदुलांबुनासंयुतंमधुयुतंसितायुतं।तद्विखंडनमसृग्विखंडनंखंडनंप्रचुरमेहदाहयो॥२७॥कु
क्षिशूलामशूलघ्नीविविधातीसारजित्॥सेवेतसगुडंबिल्वंबिल्वतुल्यपयोधरे॥२५॥तडूत्यासकासज्वरशो
फहिक्कान्तविदूषणविवांतिशूले।युक्तोतिसारःस्मरवेगसहो गोविंददामोदरमाधवेति॥२९॥इत्यातीसारशतीका
इत्येतादृशंभवति॥पुनःविविधोवकुप्रकारोयोरक्तातीसारस्तंत्यजेत॥२५॥तडेति॥तडादिभिःदशोपद्रवैर्युक्तोप्यतीसारःसहदागोविंददामो
दरमाधवेतिस्मरसलिहतकालत्वात्याख्यातिसमर्पयामेममदोहत्विकुसमागतेदंडधरेकृतानोप्सावंतेयपधुरादरालिगोविंददामोदर
माधवेति उक्तेच शोपशूलज्वरकासश्वासं[illegible]स्तेनत्यजेत्अतीसारउत्कराणां।यव[illegible]

चूर्णमिति।।चित्रादीनां चतुर्णां चूर्णं मातक्रेण पीतं ग्रहणीं हंतीति श्रीवृत्त्यं।।२७।।रुचकमिति रुचकं सौवर्चलं अग्नि प्रियत्रकः।मरिचं।त्रयाणां चूर्णं
तक्रेण पीतं ग्रहण्यादीनां नाशनं भवति।।२५।।कपान्यमिति।पयोधरामुस्ता इन्द्रलं उशीरं इन्द्रजं इन्द्रजव:वालं बिल्वं।लघुबिल्वपेशी क्लीवेरं ब०मे
चेरस द० एतेषां कल्केन पाद पंचघृतं विपक्वं हेगृहिणि सद्यः ग्रहणी विकारं हंति किं भूतं आमानुबंधसहितं समामित्यर्थः।।पुन:रुधिरान्वितं च २
२८ इति मन्मनोहरसूनो हरिनाथकृतायां द्वितीयो विलास:।।२।हे कोमलवाणि ग्रतीकारं उपायं उदीरयाम: कृपया म: गुरुपचा मू
।। चूर्णं चित्रकचव्यकी बिल्वभेषजानि मिश्रितं तक्रेण सहितं हंति ग्रहणीं दुःखकारिणीं।।२७।।रुचकाग्नि मरीचानां चूर्णं तक्रेण सेवितं।ग्रहण्य
वैद्य० दरगुल्मार्श:स्वल्पाग्नीह नाशनं।।२५।।कपान्यं पयोधर अब्दं इन्द्रजवालं बिल्वं क्लीवेरमोचरसकल्कयुतं विपक्वं।आमानुबंधसहितं
रुधिरान्वितं च सद्यो निहंति गृहिणि ग्रहणी विकारं।।२८।।इति क्लीवे घसीवेनकप्रतीसार ग्रहणी प्रतीकारो द्वितीयो विलास:।।२।।
अत:परं कोमलवासिका सकासप्रतीकारमुदीरयाम:।निहंति कास गुरुपंचमूलीकृत:कषायक्यापनासहाय:।।१ घनविप्र
शिवागुडेन गुटिका त्रिदिनं वचूनांबुलमध्यधृता।हरति श्वसनं कसनं ललने विहिमं हृदयोपगता।।२।।
क्लीमहत्पंचमूलेन कृत:कषाय:पिप्पलीसहायं पिप्पलीचूर्णयुक्त:कासं हंति।।घनेति मुस्ता प्युंठी हरीतकीनां गुडेन गुटिका गुड:स १५
वीधृग्मा:यदुक्तं सिताच तुल्यगुणादेया।वटीष्वद्विगुणो गुडशीतेदिन त्रयं मुखमध्ये धारिता सती श्वासकासौ हंति हे ललने।संबोधनं द
शांत.काकमिव ललनास्त्री हिममिव किं भूता ललनाहृदयोपगता हृत्लग्ना।।२

तुल्यांशमितिकिरातः॰ कटुका॰ मुस्ताः इंद्रजं इंद्रजः शूषणं त्रिकटुकं एते समभागाः कुटजस्य षोडश भागग्राह्याः चित्रकस्य भागद्वयं एतेषां चूर्णं
भवति किंभूतं चंद्रकलाभिधं नाम । गुडशीतलजलेन पांडुरोगपांडुत्वादीनां नाशकं भवति ॥२१॥ क्षारं हृदयेति । क्षारः हृद्यः स्वर्जिकायावशूकः । पटुत्रिकं
लवणत्रयं । कटुकं ॥ प्र॰ चव्यं । चवकं । अजमोदा प्र॰ अनलं चित्रकः । क्रमान्मूलकं पिप्पलीमूलं । हिंगु प्र॰ जीरं जीरकं सिद्धिः शतपुष्पा एते तु
ल्यांशेन चूर्णं विधेयं कोष्णजलेन पातव्यं वा कोलपयसा स्वत्प बदरीफलं जलेन तक्रेण वा हृत् हृद्रोगः चक्रत दक्षमाद्यं गुल्मः प्र॰ गुदांकु
॥ तुल्यांशं सकलं किराततकटुका मुस्तेंद्रजा शूषणं भागं केवल चंद्रकलाभिधाः कुटजतो भागद्वयं चित्रकात् । चूर्णं चंद्रकलाभिधा गुडप
योयुक्तं च पांडुग्रहणी अतीसार रुचिका मला ग्रहिणीका गुल्म प्रमेहापहा ॥२१॥ क्षार हृद्य पटु त्रिक त्रिकटुके चव्याजमोदानलैः
क्रमान्मूलकं हिंगु जीर सिद्धिमिस्तुल्यं विधेयं रजः पीतं कोष्णजलेन कोलपयसा तक्रेण वा नो यथा हृद्रोग गुल्म गुदांकुर ग्रहणी
क्षुद्रामयः शिरःशूलसि ॥२२॥ द्विक्षार स्वर्जक पटु त्रय हिंगु दीप्यैः स्यात्सारतुंगवदरैक रसेन युक्तं । श्लेष्मानिल ग्रहिणिका गुद जोधरा स्रोतोक
श्रेयकमति दीपन पाचनेन ॥२३॥
शमशिरःशिरस्य हपणी । एते प्रहितं ॥२२॥ द्विक्षारमिति द्विक्षारः स्वर्जिकायावक्षारौ पंचक । पटुजः लवणपंचकं । हिंगु प्र॰ दीप्यं अजवानी एतेषां चूर्णं भवति
सारा अम्लवेतसः तुंगोमातुलुंगः बदरः बदराम्लं एतेषां मध्ये एकेनापि रसेन युक्तं भावितं श्लेष्मानिलग्रहणीका कफवातसंग्रहणी गुदजं अ
र्शः अनयोर्द्वयोर्द्विवंद्विके शिरसा स्त्रोतोयोग्यं किंभूतं लोकत्रये एकमुख्यं पुनः अति दीपन पाचनेन अलं समर्थं ॥२३॥

तुल्या इति त्वेंगमरिचो प्रसिद्धो। आमलकफलत्वक् विभीतकफलस्य त्वचः शमो ... स्युः खदिरस्त्रिभिः समः इदं चूर्णं वटलनवल्त्वक्कषायेन गुटि
का कार्या अष्टघटिकापरिमिता। कललादनं तं सर्वकासं निहंति॥७॥ रूपमिति हे कमलवदने नु शङ्खस्य सोपरे अघमेकवचने परस्सति कीदृक्
रूपं भवतेना पुनः गिरेः पर्वतस्य संबुद्धिः संबोधनं वा अगात् अग्निजीजस्य षष्टी विभक्तिकारमित्य अग्निवर्जितस्य षष्ठी रस्य कस्य काप्यः स्वसनेन
वैद्य० मनः भवेत्॥ वल्लेभवैति इति पष्टासती कुतं शीघ्रं इदं तं अदात। इदं किं नामारस्य इति दृष्टान्तः ८॥ शुंठी कषाय चुल्लकत्यि ताधाय पञ्चोकः॥
२० ॥तुल्या त्वं समचाद्य फलत्वच स्युः सर्वैः समो निगदितः खदिरस्य सारः। बबूलवृद्धाज्ञ कषाययुतं च चूर्णं कासं निहंति गुटिका घटिका
प्रोक्ता॥७॥ रूपं कीदृक् कमलवदने नुः परस्यो गिरेः स्यात्संबुद्धिः कामधुरवचने का अग्निबीजस्य षष्ठी। कस्य काप्यः स्वसनेन शमनो बल्लभे
वेति पृष्ठा विदग्धा उत्तमिदमदात्सोत्र रं नामरस्य॥८॥ कृतलोपिका॥ वातं निदलयन्कफं कवलयन्नुन्मीलयन्दीनसं। दृष्टिं निर्मलयन्कुमं
गच्चूलयन्हृद्रोगमुत्सारयन्। निःशेषं जठरामयं प्रशमयन्नुद्दीपयन्पावकं। कासं श्वासं निरास साधव समो विस्याप्रकषायः स्मृतः॥९॥ अयि कर
कमले नीलनलिनच्छदे चरणोर्सिंही कषायः सकणः कासश्वासकरः हलात्॥१०॥ पिप्पली पिप्पलीमूलविभीतक महोषधैः मधुना सवि २०
तैः कासः प्रशाम्यति कुतूहलात्॥ ११॥
अयीति कोमला मंत्रेण करकमलं यस्याः नीलनलिन नीलकमलं तस्य च्छदनं पत्रं तद्वदीक्षणे यस्याः सिंहीकंटकारी तस्या कषायः पिप्पलीचूर्णयु
क्तः कासश्वासकरोत्पत्ता दशो भवति॥१०॥ पिप्पल्यादीनां चूर्णं मधुना लेहं तेन कासः शांतो भवति एवत्प्रयोग मह कुंणकम्पनं कुतूहलं
भवति॥११॥

आज्यस्य मूत्रस्य शतं पलानां च कालिंगस्य पद्कं समध्याप्य निहंति कासं श्वासं च तद्वसवल्लं बलासं ३।। अमृतायाद्यं आज्यं मूत्रं पलशतं मिति भवतु बालिं दुंसो
विनीतकल्कस्समः मधुना सह पक्वं अवलेहीभूतं आप्युश्वासकासं बलासं कफं हन्ति सबलमिति श्रयाकंविशेषणं ।। ३।। आर्द्रादिति आर्द्रात् आर्द्रकरसात् आर्द्र
तुलापंचाशत्पलिकं मुंचता वेद वकुस्तु वरी धान्यकं दीप्यं जवानी अजमोदा लोहचूर्णं सारं च कृष्णजीरकं त्रिजातं च कृपलेन्तं तलतोमुस्तारलानि अष्टौ सार्द्धपलानि पृ
थक्कृत्यानि सर्वेषां मानं पंचविंशत्पलिकं भवति इति आर्द्रशब्दाख्याद्द्रव्यात्सह युक्तितः लेहन्नपचेन्नहरेन्नकलेशाणं दीयोयास्तवमपालेहः कथितः अ
आर्द्रादर्द्धतुलां गुडाद्दपितयाद्धीं दंचस्तुवरी दीप्याया जरणं त्रिजातलत्तदादव्यापचेत्युक्तितः लेहारन्नकल्लेतवेवकथितः आमात्रिया पानमयः
कासश्वासश्चरपीनसक्षयपृथुरुग्गुल्मत्ययध्वंसनः ।।४।। रास्ना वला पद्मकं देवदारु फलत्रिकं व्यूषणं चित्वचं चूर्णं चिंतामण्डी सो दुग्धलोप
पन्नं श्वासं च कासं च विनाशं करोति ।।५।। वासां हरिद्रां मगधां गुडूची भार्गी घनां नागरधावनीनां क्वाथेन मारीच रजोन्वितेन श्वासः श
मयांति न कस्य पुंसां ।।६।। ।।

अस्य स्माऽऽप्यादितिना वः किं भूतः काशाक्षय शोषपीनसो नाशा रोगाश्च क्षयपृथुरुक् शोफ पीडागुल्म क्षयच एतेषां नाशनो भवति
४।। रास्नादेकादशानां चित्रामखिलानामचूर्णं भवति मधुघृताभ्यां सह लेहं श्वासकासौ निराकरोति नाशयति ।।५।। वासाहरिद्रा वास्ता यह
रिद्रा च मगधा पिप्पली च गुडूची च भार्गी कासश्वासशमं यांति अपि तु सर्वस्य ।।६।।

पुलोमजेति।। पुलोमजा इंद्राणी तस्या वल्लभ इंद्रस्तस्य सूनुरर्जुनस्तस्य पंचाली द्रौपदी तस्याः स्वतो द्रुपदस्तस्य आत्मजः शिखंडी शिखंडो बर्हचूडयोरित्यमरः
शिखंडोस्यास्तीति शिखंडी कपर्दः स एव शेखरं मुकुटं यस्य स महादेवः तस्य वाहनो वृषः वृषशब्देन वासकस्तस्य कषायः कास एव समीरो वायुस्त
२। स्य सर्पः हे सौ दर्प्यैणं दूरीकृता रामस्य रामा सीताधया स्यात्तत्संबोधने अत्रानुमपि मधुपदेन वचं यदुक्तमग्रतो नोक।।१६।। अयीतियौवरक्तत्वात्र
व्याख्यायते।।१९।। फलत्रयमिति फलत्रिकादीनां चूर्णं सितया सह कासं जयते
वैद्य० पुलोमजावल्लभसूनुपत्नीताताात्मजशेखरवाहनस्य। सौं दर्प्यदूरीकृतरामरामे कषायकः कास समीरसर्व्यः।।१८।। अयि तालो फले
स्तामिरत्न कलेवृषवारिपिवनमधुमत्कुसुमे। नवदार्मिकदापि वुधाधिपतेरिदमौषधिमौषधनाथमुखे।।१९।। फलत्रयं छिन्नरुहा
स्यचित्रकास्त्राकृतिमिश्रं सकटुत्रिकाणां। चूर्णं समांसं सितया समेतं कासं जयेन्नात्र विचारणीयं।।२०।। इति श्वास कासप्रतीकारः।। दशमूल
कषाय मिश्रितं तन्नलनेविष्य कषाय मिश्रितं वा। पिबेत्कटिकुक्षिदोवस्तिशूले ध्रुवमेरंडजमेकमेव तैलं।।२१।।
सर्वे चकर्मेद्रिगुणितसितायोत्पाय दुग्धं चूर्णं गुडः समोदेयः सितां च द्विगुणं भवेदिति।।२०।। दशमूलशरीरहेतन्नलेन कटिकुक्षिवस्तिशूले आमवा २
तकृतदशमूलकषायेनरं तैलं पिवेत्।। शुष्कवा सुंठीकषायेनापि पिवेत्। स्नेहमात्रायपादेया। दीप्ताग्नेयमात्रा स्नेहस्य पलांसं
मितामध्यम। त्रिकर्षस्या सचन्या चद्विकार्षिक।।२१।।

कट्वीति गुडस्यार्धपलं तैलयोः श्वलेहः सध्यस्सवदीनसेव्यते तस्सदा श्वासः किं न भूपतिः अपि तु न हि पीयूषवत् मधुरोधस्य स्यासं वोधनं अत्र अलुक्समप्येकविं
शादिनं येऽपं ॥ पद्युक्तं ॥ गुडं कटुकैतैलेन मिश्रयित्वा समं लिहेत् । त्रिसप्ताहप्रयोगेण श्वासं निर्मूलतां नयेत् ॥ १२ ॥ मरिचचूर्णमधुसंज्ञानां अवलेहः
सेवतश्चेत्स्वास कासस्य कार्चितं ॥ १३ ॥ रावणस्येति ॥ रावणस्यसुतोऽक्षः अक्षशब्देन विभीतकः सुखमध्यधृतः श्वासं कासं च हन्यात् । तत्र दृष्टांतः कः
कमिव अनिलनंदनः हनुमान् अक्षसंज्ञकुमारमिव ॥ १३ ॥
कटुतैलेन संयुक्तो गुडो यावन्न सेव्यते । तावत्कस्येति किं श्वासः पीयूषमधुराधरे ॥ १२ ॥ सेवितं मधुरवंशाश्मांचूर्णं मरिचजं यदि । किमर्थं क्रि
यते चिंता कासश्वासपराजिते ॥ १३ ॥ रावणस्य सुतो हन्यात् सुखवारिजधारितः । श्वसनं कसनं वापि तमिवानिलनंदनः ॥ १४ ॥ अ
यि अरुणाजीयशातीफललोहितलोचने शुंठी भार्गी कृतः क्वाथः श्वसन श्वसनाहिराट् ॥ १५ ॥ संयुक्तो गुडमरिचांश्चूर्णास्त्रिकटुसंभवः ॥ नि
हंति तरसा श्वासं श्वासानिवसतां हरिः ॥ १६ ॥ सं गवेरसो येन मधुना सह सेवितः । श्वासकासभयं तस्य न कदाचित्कृशोदरि ॥ १७ ॥

अयीति ॥ हे अरुणजयेहजातीफलवत् लोहिते आरक्ते लोचने यस्याः श्वासुंठीभार्गीनयोः क्वाथः श्वसनश्वासएव श्वसनो वायुतस्य अहिराट् सर्पराजः
१५ ॥ संयुक्त इति त्रिकटुकस्य चूर्णः गुडमरिचाभ्यां लेहः श्वासं कासं च तरसा शीघ्रमेव निहंति तत्र दृष्टांतः सतां भक्तानां त्रासात् हरिरिव ॥ १६ ॥
येन आर्द्रकरसेन मधुना सह सेवितस्तस्य श्वासकासभयं कदाचित् हे कृशोदरि संबोधनं १७ ॥

लोलिंबराजेति हे वनितावतंसे स्त्रीणां शिरोभूषणे लोलिंबराजकविना अमुष्य शिग्रोः सोभांजनस्य उपयोगः किंभूतः किं मयैव कथितः इति चेदित्तिशो
षः हे महिलामृगाक्षि महिलाः पद्मिन्यस्तासु मृगाक्षिणां तयोः पदृग्व्याधिमात्रहरणे नेत्ररोगहरणनिमित्तं कर्मणि सप्तमी एतस्य सोभांजन
२२ स्य पल्लवरसात् पत्रस्वरसात् अन्यत् किं सकलं नेति किंभूतात् रसात् समधोः क्षौद्रयुक्तात् २५ ॥ सोभांजनस्य पत्रस्वरसो मधुना सह नेत्रयोर्दत्तः क
भिष्यंदिकृतां पीडां नाशयतीति दृष्टीकरणं धिलयतीति श्लोकः पौनरुक्त्यात् लिखितः ॥ बकुलपल्लवः सोभांजनस्तस्य पल्लवरसः
वैद्य० ।। लोलिंबराजकविना वनितावतंसे शिग्रोरमुष्य कथितो रचितः किमुपयोगः ॥ एतस्य पल्लवरसात् समधोः किमन्यद्दृग्व्याधिमा
त्रहरणे महिलामृगाक्षि ॥२५॥ जयति मारुतपित्तकफैः कृतां बहुविधामपि लोचनयोर्व्यथां नयनयोर्विलितो मधुना श्रितो बकु
लपल्लवजो रसः ॥२६॥ कुवलयनयनेऽर्जुनं कफोद्भवः सहसितया मुनिराचरीकरोति प्रियकरमिव कामिनी नवोढा लघुयुकुच
शालिनि वक्षसि प्रयुक्ते ॥२७॥
शोषं स्यपद्धे ॥२६॥ हे कुवलयनयने कमलनेत्रे कफोद्भवकफः शामुद्रफेनः सितया सह अर्जुनं नेत्रस्य फुल्लभागरक्तबिंदुं तं निराचरीकरोति दूरीकरो २२
ति यथा निदानरत्नाकरे शशार्द्धः शेपमस्तु बिंदुः शुक्लः श्यामवर्ति तदर्जुनं वदंति तत्र दृष्टांतः कामिव नवोढा नवसंगता कामिनी इव यथ
स्य पत्युः करमिव किंभूतं करं वक्षसि प्रयुक्ते किंभूते वक्षसि लघुकुचशालिनि लघुयोः कुचयोः शालिनि शोभायमाने तस्मिन्

रास्नाश्वगन्धामृतरज०॥ नागरं शुंठी देवदारु ३ एं पंचाङ्घ्रियुग्मं (दशमूलं) ३ उ अवः ३ ०पंचदशभिः कषायः एरंडतैलेन सह आमसमीरणोस्य आमवात
स्य हन्ता नाशको भवेदिति॥ २२॥ त्विलासिनीति॥ गुडूची विश्वेन सुधा सह आमवातं हरेत् द्वयोः क्वाथः कार्यः तत्र दृष्टांतः काकिनिव विलासिनी स्त्री
विलासेन विलास हृन्नृणामिव विलासिनः कामिनो ललनस्य चित्तमिव इत्यामावतः २३॥ सप्ताणीति वनकुलत्थाः छगलान्त्रः सेकसुजाम् कृत्वा सम्यक त्विन्नाः
वस्त्रेण वद्धाको लायंत्रेण स्वेदिताः पुनः शोठ सीमंतिनीभिः फलरवनिताभिर्निस्तुषीकृताः पुनः सूक्ष्मं पिष्टाः पुनः पटुलेवतां रसः पर्पटी निशा हरिद्रा ए
षां चूर्णेन युक्ताः कार्याः चपाथारात्रौ च द्वः क्षिप्ताः चुरकयति शेषः॥
रास्नामृतानागरदेवदारुपंचाङ्घ्रियुग्मं द्रव्यैकषायः। रुबूकतैलेन समन्वितो यं हन्ता भवेदामसमीरणस्य॥ २२॥ विलासिनी विलासेन
विलासहृद्दंगणा। तथा गुडूची विश्वेन हरेदामसमीरणं॥ २३॥ इत्यामवातप्रतीकारः॥ सम्यक् स्विन्ना छगलान्त्ररसोकाननोत्थाः कु
लत्थाः पोत्तलबद्धाः परिकृततुषाः शोठसीमंतनीभिः सूक्ष्मं पिष्टाः पटुरसनिशाचूर्णपूर्णाः सुपाथ्यां चद्वः क्षिप्ताः सकलरुधिरं सं
हरंति क्षयहेतुः॥ २४॥
सकलरुधिरं कृत्स्नं शोणितं निष्पंदादिमत्रयेण नाशयंति तुलवणः सैंधवे ग्राह्यः यदुक्तं लवणं नेत्रयोर्हितं विशेषायस्सः सैंधवं विनारसकः पुद्धः कार्यः द्व
या नतुत्रयोः कृत्वा नेत्रयोस्तीक्ष्णा मंजनं विरेक दुर्बला दृष्टिरादित्यं जाप्यसीदतीति सलवणत्वान्निहृणत्व मतो रात्रिग्रहणं वनकुलत्थः
चाधसूर्शितिलोके॥ २५॥

त्रिफलेति त्रिफला वासा किरातक निंब कटुका गुडूचीनां क्वाथो मधुयुतः पीतः कामलां हंतीत्यर्थः पांडुरोगः पीतत्वं नाशयति ॥२१॥ देवेति ॥
देवदाली जालिनी तस्याः फलरसः नस्यात् कामलां हंति । अत्रानुक्तमपि तं दुग्धोदकं ग्राह्यं यथा जालिनीफलमाघ्राय नस्यं वा तं धुर्न म
सा ... मूलकं वापि मधुना हंति कामलां हे प्रफुल्लेंदीवरनयनपत्र संदेहो न कार्यः परिचितत्वात् ॥२२॥ गिरिमृत् गैरिकं रात्रिः हरि
द्रा धात्री ... चूर्णमंजनं कामलापहं भवति ॥२३॥ अयीति हे मनोज्ञे सुंदरे कुंडले यस्याः स्फुरत् मुखमेवं द्रुतस्यामंडलं यस्याः
निंब गोमूत्रं सुधा सहपीतं कामलाख्यामरं उद्रेकतां हंति ॥२४॥
त्रिफला ... युतं इतिकामतांकृतः । क्वाथो मधुसमायुतः । कामलापांडुरोगजित् ॥२१॥ देवदालीफलरसो नस्यतो हंति कामलां ।
संदेहो नात्र सफलनीलोत्पलविलोचने ॥२२॥ गिरिभद्रा त्रिधात्री ... मंजनं कामलापहं । इदं यदि भवेन्निष्पन्ना ... वा
गने ॥२३॥ अयि मनोज्ञ कुंडले स्फुरन्मुखेंदुमंडले । गवां पयः समागमं निहंति कामलामरं ॥२४॥ इति कामलाप्रतीकारः । पिचुमंद
रसेन विमिश्रिते पिचुमंदनिलश्च वीजकैः घर्षिता वटिका भगांतरे भगप्रफुल्लनप्रशमाय धार्यते ॥२५॥ तरुणपुन्नरणीमूलं घ्नागीस पिं
...ः सनागरं ... बाधायां योनिरुज्यां हंति सत्वरं ॥२६॥
...पिचुमंदो निंबः अनिलः ... एरंडः तयोर्बीजानि निंबरसेन मर्दितं गुटिका या भगप्रफुल्लनप्रशमनी भगांतरे योनिमध्ये धार्यते ॥२५॥ हे तरुणि तरुणी इंद्र
... सुधा ... घृतायुतं लेपः कार्यः शिवकांत ... स्याः सा ता बाधा योनिरुक्

रतीतिहेस्याचार्ये अपिनवशिखुलीलालोलनदृष्टेनवशिष्युःवालस्यक्रीडा हस्तपादादिचालनं तद्वल्लोला दृष्टिर्यस्याः सा इतिनिगदित
माचार्यैरितिशेषः॥ इतीतिकिं अगस्त्यादिकन्लोमधुघृताभ्यां सहनियाप्रैः सेविता नेत्ररोगातुराणां सुखाय स्यात् सहितामधुसर्पिर्भ्यां निशि
नेत्रबलायचेतिवा भाटःघृत इति नेत्ररोगाकांनिशि सेविता सती विपरीतं जनयसिदुःखदा भवतीतिभावः॥ नेत्ररोगेणामेषुनस्पसर्वे
पानिषिद्धत्वात मधुघृताभ्यां सघघृताभ्यां मधस्यापिनेत्ररोगेनिषिद्धत्वाच विपरीतं २८॥ निराकरोतीति गोमयरसेन सह पिप्पलीघृष्टा
नक्तांध्यरात्र्यंधतें निराकरोति दूरीकरोति तत्र दृष्टांतः रतेन सुरतेन रमणास्यपतुर्महाबलं रमणीनारीव २९
इतिनिगदितमार्येनेत्ररोगातुराणां॥ निशि समधुघृतागस्त्या सेव्यमाना सुखायअपिनवशिखुलीलालोलदृष्टे त्वमगस्त्याजन
यसिचेतकस्याविपरीतंपरंतु॥ २८॥ निराकरोति नक्तांध्यंसगोमयूरस्याकृष्णायपा॥ रतेनरमणीरमणस्य महाबलं॥ २९॥ अगस्त्य
पुष्पमेवित्यरूपामेरूपामाबोधितमानसे॥ शुक्रं शमयतिक्षिप्रं माक्षिकोमाक्षिकान्वितः॥ इतिनेत्ररोगः॥ ३०॥
रूपामेति हेरूपामेषोडशवार्षिकी॥ पुनःरूपामेगोरवर्णेपुनः प्रियरूपाप्रियोमर्तारूपामोयस्याः सापुनः हेरूपामाबोधितमानसेरूप
माषोडशवार्षिकीसरवी तया बोधितमानसंयस्याःसा चत्वारिसंबोधनानिमाक्षिकः स्वर्णमाक्षिकः माक्षिकान्वितः मधुयुतः
तारकार्यापिरकाकोर शुक्रं क्षिप्रं शीघ्रं शमयतिनाशयति ३०॥

मध्वतिमधुक्षौद्रं आज्यं घृतं यष्टीमधु यष्टी लुंगमूलं बीजपूरजटा एषां कल्कं कृत्वा पीतं स्त्री सुखेन प्रसूते तंदुलोदकेन सिता धान्याक
याकल्कस्य पानात् गर्भयुतानां नारीणां छर्दिर्नश्यति गर्भछर्दिनिवृत्तिः योगद्वयं ७१॥ भल्लो भल्लातकः अरुष्कः मुस्ता अंबुदं उशीरं
कृष्णवेरं च अरलुः श्योनाकः अमृता गडूची विषं प्रतिविषा बला वाट्यालकः रेणुपर्पटः दुःस्पर्शो धमासकः शीतं चंदनं एषां क्वाथः
गर्भिणीपि स्त्रियः पुनः प्रसूता याः स्त्रियो रुधिररुक् रक्तातीसार आमातीसार ज्वर ज्वरतापं हंतीत्येताशो भवति मुस्ता ७० शृंगी
वैद्य० ८ कर्कटाख्या विषा प्रतिविषा एषां रजः चूर्णं क्षौद्रयुक्तं सेवितं अवलेहनया बालानां अतिः छर्दिः श्वासप्यज्वरक्षय
मध्वाज्ययष्टीमधुलुंगमूलं नि: पीयसूते सुमुखी सुखेन । सतंदुलांभः सिताधान्यककल्कपानात् छर्दिर्निवर्तते गर्भिणीनां ।७१॥ भल्ली
दं बुद्धपाटल्यमृतविषवलारेणुदुःस्पर्शशीतैर्गर्भिणीलपाः सूतकाया अपि रुधिररुक् अतिसारज्वरघ्नं मुस्ता शृंगी विषाणां प्रश २४
नयति रलः सेवितं क्षौद्रयुक्तं बालानां कोतिकास ज्वरातिविषसंक्षौद्रयुक्तं रजो वा ७२॥ कुमारातिसारे कषायः समंगा मदा सारिवा
रोध्रन क्षौद्रयुक्तं ॥८३॥ तृतीयो विलासः बालासनी रोग कुमाररोगे ॥
पां समाहारे द्वन्द्वः प्रशमयति ॥ नाशयति अथवा वा तिविषं तं रज अतिविषाचूर्णं मधुयुतं बालानां हर्षं भवति योगत्रयं ॥७२॥ समंगा मंजिष्ठा मदधात
की साकिवारोध्रपथ्य एषां कषायः क्षौद्रयुक्तः कुमारस्य बालस्य अतीसारार्थं भवति अथवा मदधातकी रोध्र पथ्य बिल्वपथ्य अश्वोमुस्ता
चूर्णिता बाल कृष्णवेर एषां कषायेन अवलेहो वा मधुयुतः बालानां पिरितिसाररसो भवति ७३॥ इति श्री तृतीयो विलासः॥

गोपीसारिवावकीपाठा दारुदेवदा॰ रु किराततिक्त॰ मूर्वापीलुपर्णी तिक्ताकटुविश्वं शुंठी घनो मुस्ता ३६ ३६ यवः एषां क्वाथस्त्रीणां दुष्टदुग्धशोधनाय भवति
यस्मिन् पीते सति स्तनांगनानां घतेत दुष्टदुग्धं ॥३७॥ कटंकटेरी । दारुहरिद्रा । सजं रसांजनं अष्टौ मुस्ता यवासा ३० भूनिंबः किराततः भल्लीभल्लातकः ति
लेभन्त विशेषरषां क्वा॰ मधुना सह नानाविधानि पीतासितारुणशुक्लवर्णा भिप्रदराणि हन्यात् ३८ ॥ कुवलयदलनेत्रे हिमकरमुरिवसंबोध
न हृद्यं तंदुलीयस्य शाकदि शेषस्य मूलं जटा रसांजनं रसांजनं पद्मतत्भेषज हृद्यं तंदुलं भस्त्रा तंदुलजलं मधुद्रौ ३ ता भ्यां युक्तं पीतं सुंदरीणां प्रदरस्य
॥ गोपीवकीदारु किरातमूर्वेति क्वाथमता विश्वघनेंजानां क्वाथोयमुक्तो मृगलोचनानां दुष्टस्य दुग्धस्य विशोधनाय ॥३७॥ कटंकटेरीरस
आह्वत्सा ... भल्लीतिलजकषायः क्षौद्रान्वित ... लोचनानां नानाविधानि प्रदराणि हन्यात् ॥३८॥ कुवलयदलनेत्रे तं
दुलीयस्य मूलं रसजमपि समांसं भेषजं हृद्यमेतत् हिमकरमुरिवयुक्तं तंदुलांभोमधुभ्यां प्रदरमुदीर्णं सुंदरीणां निहंति ॥३९॥ मूलं गवा
क्ष्याः स्मरमंदिरस्थं पुष्पावरोधस्य वधं करोति । भर्तकाणं व्यभिचारिणीनां योगोयमेव द्रुतगर्भपाते ॥४०॥

दरं भयं निहंति किंभूतं उदीर्णं भाति महत्तरं ३९ ॥ मूलं मिति गवाक्ष्याः ३ ऊर्ध्व कर्णपां मूलं जटा स्मरमंदिरस्थं योनिमध्ये धृतं पुष्पदं भवति
४० पुनः रंडा व्यभिचारिणीनां गर्भपतनार्थं भप्पमेव योगः भर्तकपदात् कन्या प्रोषितपतिकयो रपि ग्रहणं ४०॥

...वतत... प्रत, प्र... ...१दत्तरा ५७८

त्रिकटु त्र० त्रिफला त्र० कलिंग इंद्रयव निंब: ज० तवत्म जरग्रावचा खादरत्र० एषां क्वाथ: पक्व मूत्रं जजामूत्र कोटिशाघ्नो वहु वा चकः द जाती
(पुष्पलतातस्या: प्रवाला: पत्राणि त्रिफला त्र० धमासो धन्वयास: दार्वी दारुहल दत्रियामा हरिद्रा अमृता गुडूची गोस्तनी द्राक्षा एषां का
२४ थ: क्षौद्रयुत: मुखक्षतं मुखपाकं हंति।।७।। भूनिंबादि [illegible] भि: क्वाथ: क्षौद्रयुक्त: अम्लपित्तं हरेत्। तत्र दृष्टांत: वारवधू वेश्या क
५८ टाक्षेपांगावलोकोक्षिताभिव स्फुरत संदरयत्नजुदान्स्य मंदारस्य वक्षं विशेष रूपदा ममा लातिनत्रका कञ्जत्वार्पकमभिरामं मनोह
रस्तान दृढतेन रम्यर तुयोगसंबोधनं शिवाम: घना कषाय: लोड्डा चूर्णेन मधुना च युक्त: अम्लापहारी भवति र
त्रिकटु त्रिफला कलिंग निंब तवद्गुग्गुल खरोद्भव: कषाय: पक्वमूत्र समन्वितो निपीत: क्रिमकोटीरपि हंति विगतोपं।।६।। इती
क्रिमरोगा: ।।जातिप्रवालं त्रिफला धमास दार्वी त्रियामामृतगोस्तनीनां कषायक: क्षौद्रयुतो निहंति मुखस्य पाकं मुखपं
कलस्य:।।७।। इति मुखपाक:।। भूनिंब निंब त्रिफला पटोल वासामृता पर्पट भृंगराजै: क्वाथो हरते क्षौद्रयुतोम्ल पित्तं चि
तं यथा वारवधू कटाक्षै:।।८।। इति अम्लपित्त स्फुरत्सुंदरो दारमंदारदाम गुंफाभिरामस्तु नंदसुंदरस्य। हरिद्रा रजोम २५
हिकाम्लं वितिम्र: शिवाया कषाय: गमनापहारी।। इति प्रमेह अतीकार:। रतिकेलि कलाकुशलेवि
नसदृशेमलयेन समानकुचे। अमृता वत्सीर बतेलवती दलेपंदेनि ला समदार तारं।।१०।।
रतिकेलिषु सुरत क्रीडासु कुशले विलसत् वलयं कं कण्ठं यस्या मलयेन पर्वतविशेषेण समानौ कुचौ यस्या।। ।श्रीरोगसंबोधना। मिश्रम
तावती गुडूचीविलतारु बुतैलयुक्ता जगनिल [illegible] स्वेदस्य अमृता गुडूच्या: कषायएरंड तैलेनपेय
इति भाव: वल्ली तद्वत तीलतैलमर: कुष्ठकोशत्ती सेयर।१७

विद्रदिति विदुषां तल्लामरितल्लकरूपोयोलालिंबनर्पतेलोलिंबराजस्तस्यवाग्विलासतः पघरचनामानिरूपयकपूयतेललामपुंड्र
पुंड्रकमित्यमरः १ हृद्येति हृद्येरोगास्यउत्पत्तिव्याधिःतस्यविनाशायसिंहस्यावासकंसदासेवनीयःसदाशब्दनान्योपायत्यपिवासकस्य
त्यागोनकार्यइतिदर्शितः उक्तंच ।। वासायांविद्यमानायामाशापासीवितस्यच । रक्तपित्तीक्षयीकासीकिमर्थमवसीदति ।। २ ।। अयी
तिसुंदरीणांनारीणांमध्येसुंदरमाननंयस्याः रुचिरमनोहरोयोपांगोनेत्रप्रांतोतयोस्तरंगपयोधरेतादृशलोचनेयस्याः संबोधनम्
नवनीतंचमधुचउपलाशर्कराचत्रयाणांमशनाद्भक्षणात्दुर्जनोपिचेत्स्यादपिहृदयरोगः हृद्रोगनाशनंस्या
।। विद्वल्ललामलोलिंबनृपतेर्वाग्विलासतः ।। लघ्वीनिलायेतस्याभिप्सुनः किंचिन्निरूप्यः ।। १ ।। हृदयोत्पत्तिविगनाशायसिंहास्यःसे
व्यतांसदा । बहुनामत्रविश्वासोह्यतः कमललोचने ।। २ ।। अयिसुंदरीसुंदराननेरुचिरापांगतरंगलोचने । नवनीतमधूपल
शनात्दुर्जनोपिभवेद्धृदयहृदयः ।। ३ ।। इतिहृदयः ।। कामलकुंतलावलीविलसत्पल्लवमल्लिकामरिचत्रिफलाजनितःकषायकैःस
हितोगुग्गुलुनाग्रणंजयेत ।। ४ ।। इतिग्रणाडीकारः ।। मदनज्वरकाभिनामधेयरसिकरत्नकलेशमातकाले । शिशिरांबुपिबन्
मधुरयुक्तगुणानाप्नोपिभवेत्किलास्यदोषः ।। ५ ।। इतिमदगतीकारः ।।
तरउदुषुनदेशंप्रपुरात्नतिउदुरोद्धतस्यउक्तंचसकैरामधुसंयुक्तानवनीतं लिहेत्क्षयीदीराशीलभतेपुष्टिमतुलेचाप्यसौपिबी अयीतिकोमल
कुंतलावलीअलिकपंक्तिस्तयात्विलासतीयापल्लवामल्लिकपुष्पविशेषजातिस्तस्याभारोयस्याःसंशोधनसंबंधे ।। ५ ।। मदनेतिमदनज्वरं
करोत्यतादृशनामधेयस्याः रसकेनपुनः रत्न कलेश[illegible] मधुनासहलोकपिबन् ।। एनाप्नोमरोगो

[illegible]

५१

रामा लक्ष्मी स्ताद्रूपं रम्याकारः यस्याः चतुरं वचनं यस्याः चारुवः॥ चिकुराः केशा यस्याः विमलत्वानि महर्घ्याण्यलंकाराणि यस्या करतले
लसत् नीलं कमलं यस्या करतले हासत् नीलं कमलं यस्याः पंचसंबोधनानि यदि तव निदाघः संजातेः तदा सरोजन्मकमलं च कदली चेत
योदलैः पत्रैः किं सरचितं तल्पे रचितेन शय्यां लघु शीघ्रं स्वयं शयनं कुरु हे निपुणे तहि सा हि त्वा निपुणे का व्यवच्छ घचतुरे।२८। रसः
२६
वैद्य०
पारदः हिंगुलीं रम्यक्तेकूलभेदनहि निशा हरिद्राद्वयं मरीचं मरिचं सिंदूरं अं० देवदारु गंधकः मनिः शिला अं० एषां चूर्णं घृतयुक्तं तस्य
त्रिभिः प्रलेपैः पामा सत्वपपातिनरूपति ॥२५॥ पथ्या अं० तिलं पुष्पसंज्ञ रूक्षकरो भल्लातकः एषां समभागा गृहीता नाड़ि गुणा गु
रम्यरम्याकारे चतुरवचने चारुचिकुरे विमलत्वालंकारकरतलेनेसत्नीलेन नलिनेनिदाघः संजातः त्वावल्लघु सरोजन्मकदली द
लैः। किं शातल्पे स्वपिहि पेटिसाहित्यनिपुणा।२९॥ शीतनिदाघप्रतीकारः॥ रसोहिंगुलीरहिंनिशा मरीचसिंदूरं देवेंड्र समः शि
लाज्ञा चूर्णीकृतानां घृतामिश्रितानां त्रिभिः प्रलेपैरपयाति पामा॥३५॥ शीतकंडूप्रतीकारः॥ पथ्यातिलारुष्करकैः समं हि
गुरुन्ययुक्तै रवल्गुमादकस्या। दुर्नाम पांडूज्वरकुष्ठदाः सख्यां संजयेन्ति हरुजं चतद्वतराहि रक्तदोषप्रतीकारः॥ मदनं सैंधवगुग्गु २६
लुगोरु कास्य मधुवालेपं कपिलपानात्। स्फुरितं तमपद्यविलं च रणहृद्यचिकचता मरसं शांतिमभवत्।१७। इति विपादिकाप्रतीका-
ऊंमाः नमादकः कार्यैः दुर्नाम अर्शः पांडुपी तता ज्वरः श्वापः कासपथ्य पथ्या सपथ्य एषां हेतुः पथ्यः चनी हा उद्रवि शोभस्तास्य रुजं च ज
येताम्॥ मदनं सिक्थं सैंधवं लवणं गुग्गुलुं गैरिकं अं० आज्यं। घृतं मधु क्षौद्रं वा कुर्नी वर एषां पक्षः करमर्दः तस्य लेपात् स्फुटितं
चरणाय ... विरुच ॥ मरसा ...

मधूकं मधुयष्टी गम्भारुफलं मंजिष्ठा गोपिका सारिवा देवधूपो रालः एलेः सर्वं तं पक्वं पिंडितैलं नाम वातरक्तापहं भवति स्मरं ३: ग्र० । सेंह
लो वासकः वत्सादनी गुडूची त्रयाणां कषायपक्वं कृतैलेन पीतं तत्पथ्येव वातरक्तं नाशनं भवति योगद्वयं ॥११॥ रसुनं रसोनं जीर
क ग्र० सैंधवं लवणं गंधकं । सौवर्चलं त्रिकटु ग्र० रामठं हिंगुः एषां चूर्णं निंबुरसेन पीतं विषूचिकां हरति । भोइत्यपथ्यं यदसंबोध
ने हरति भागविचक्षणे खुरतसंभोगचतुरे ॥१२॥ ककुकुष्ठं [illegible] मधुकं यष्टी एते: म
मधुकः रुणगोपिका देवधूपे: सुतं वातरक्तापहं पिंडतैलं कषायः । सैहरंडतैलेन पीतस्तत्पूर्वं रसिंहास्य वत्सादनीनां ११
इति वातरक्तप्रतीकारः ।। लसुनजीरकसैंधवगंधकत्रिकटुरामठचूर्णं मुद्गसमं सद्यः निंबुरसेन विषूचिकां हरति भोर
ति भागविचक्षणे ।।१२।। इति विसूचिकाप्रतीकारः ।। हृल्लासा [illegible] मधुकेमध्यं निते: कल्पिता पक्व [illegible] तु
ष मंदाग्निशमये दास्यांतरस्था बटी [illegible] लवंग नाग चपला [illegible] कोलमज्जा बुदं । क्षीरखंड मधु षडयुक्तं शमयेद्वा
ति त्रिदोषोद्भवं ।।१३।।
धुना वटीकल्पितान्भास्यांतरस्थां मुखमुधृप धृता सती तत्क्षणं प्रशमयेत् । किंभूतां उग्रामत्युद्धृतां एला ग्र० लाजा० लवंग ग्र०
गो नागकेसरः चपला पिप्पली [illegible] कोलमज्जा बदरफलमज्जा [illegible] अंबुदं मुस्ता क्षीरखंड चंदनं एषां चूर्णं मधुखंडयुक्
शिताद्धौ [illegible] त्रिदोषजच्छर्दि हरति ।।१३

हिं त्रिविति। मूण्डकं पिप्पलामूलं कुस्तुंवरी धान्याकं कवरी अजगंधा षड्रूपा वचा चव्यकी पाठा त्रिपुषा हपुषा शोषसुगंधं एतैर्विरचितं इदंचू
र्णं भवति। पीछंजम्भरी च हृदयरोगो गलरोगो विवंधो विष्टावंध: आध्मानं सवेदनोदरपूर्णत्वं हिध्मा हिक्का वर्धा वैचाण संयुतः रो
२० फगुदजम्भर्शः गुल्मः कोष्टग्रंथि: सकलसूला निजप्रकाराणि हंतीह उदरभेदः पांडुः पीतत्वं स्वसनः श्वासः कासः। कसन:

वै० प्र० हिंगु क्षार द्वयं सैंधव सौवर्चलं विडं पिप्पली ग्रंथिकं चित्रक चव्य मरिच कस्तूर कस्तुंबरी कुवरी तिंतिडी षड्रूपा अजमोदा अम्ल
वेतस पुष्कर मूलं नागरकं जीरक हरीतकी वकी त्रिपुषा विरचित चूर्णमिदं समस्तरीहृद्गलरोग विवंध आध्मान हिध्मा
वधः। अन्ती गुल्म सकफ शूल हंता पांडुत्वं श्वसन कसन दहन सदन वदन विरसता विरत पेस मप्यंतरं। २१॥ हिक्का कंठहृदा विरो
धन कर वैस्वर्य शोफ पांपह मूत्रादि श्वास वलास कास वल लिह्यं कटुस्नं लघुपाकं रथादविवंधनं रुचिकरं स्फोटं धुनं भोज २७
नेभातं चूर्णसह सैंधव नचतपानिंवूद्रवे राह्नकं। २२॥
दहन सदनं अग्निमांद्यं विदन विरसता। वैस्वर्यं एषां विरतयेना सूयसम प्यंतरं अविशायेन सामप्यी। २१॥ हिक्केति
नप्राप्त कार्य श्लोक। २२॥

भल्लातास्र० कासीसस्र० कुताशापिच्छक: दंती मूलंस्र रेतप्पयलीभि: गुडंच स्नुक दुग्धं च अर्क दुग्धं चैतैर्दिग्धेयुक्तै: लेपोचितै: लेपक्रि
यायोग्य: गंडमालानाशयति॥ तत्र दृष्टांत: समीरवेगात् वायुवेगात् मेघपंक्तिरिवा॥१८॥ गोमूत्रशीत कलिंगा इंद्रयव: कटुका स्र० पा
ठा स्र० वृषोवास: अष्टा मुस्ता॥ अमरो देवदारु एषांकाथ्यो गोमूत्रेणावसाधित: पुन: क्षौद्रयुक्त: सकलान् कंठरोगान् जयतीत्युक
॥भल्लात कासीस कुतारास दंती मूलैर्गुडस्नु कर्कविदुग्धदिग्धै: लेपोचितैर्नाशयति गंडमाला समीरवेगादिव मेघमाला॥१८
इति [illegible] ना समाप्ता:॥ गोमूत्रेण कृत: कलिंग कटुका पाठा वृषा ष्टामरकाथ्य: क्षौद्रयुतो निहंति सकलान् कंठामयान्
त्वरान्॥ पाठा तेजवती रसांजन यवक्षार पकुल्या निशा। दिवानां मधुना कृता मुखधृता छ्वटीव ध्यते॥१९॥ इति कंठरोग:
गारोग्यसिध्यति मे वद किंव दामित क्षांतशार्वकिमणा क्षिवबदाग्निकारि समस्त कष्णुश्रयिनिरागयनस्य एणसि खादेत्तन्निंबुर
ससैंधव शृंगवेर॥२०॥
टान् गलत्तु हतान्॥ पाठा स्र० तेजवती तेजोह्वा। रसांजनं दार्वीभवं। यवक्षार: उपकुल्या। पिप्पली। निशा हरिद्रा। देवो देवदारु:
एषां मधुना वटीकृता मुखमध्ये धृता ससीतदूर वहंति। पूर्वोक्त क्वाथ्यवत् कंठरोगवहरा भवति मध्येतिस्याप्यपाठोद्वितीय:
१९॥ उत्तरगतत्तु तेरणास्यपलोकस्य व्याख्यातं निंबुरसेनसितं सैंधवं आर्द्रकं अग्निकारि भवति॥

शुंठीतिसुंठी वाणमितं पंचभागाकणापिप्पलीग्रस्थिवमिताचतुभागो दीप्याश्चजमोदा त्रिभागा जवानी द्विभागा लवणं एकभागं द्वि
वा हरितकीत समासर्वे समपंचपट्टाभागा अयं लो हिं बराजो दिति चूर्णं अग्निदीनं पर्वते शापको सुभारान भस्म स्यात् यकुकते। भोज
वैद्य० नोर्हि मनुष्यो भोजनं आहारं किं कियत् किंफल: कोष्टास्य: आक्षेपं आनाह: रुक् शूलं आमक्रामवात: गुल्मश्च मला ति
चहरत्वेता दृशा: २७॥ शिग्रुसैंधवजनः दीप्यो अजवानीवरूणस्तमाल: द्विया भिनी हरिद्राद्वयं कुंजरासन: पिप्पल: २
सुंठीकणपिताकुर्ष्णोष्णवमिता दीप्याजवान्यो: क्रमाज्ज्ञाया नां चूर्णं संद्वयं चलक्रणाज्जाग: शिवेतत्समा कोष्ठायोपरु
गासगुल्मशूलं लौलिंबराज्ञो दितक्लूर्णो दीनाम्नि भस्म सात् कुरुते किं भोजनं भोजन: २७॥ शिग्रुदीप्य वरुणा द्वि
या स्त्रीमुंजरासनकृत: कषाय: कृ चूर्णं सहितोन रुखिद्यतं विड्धि विंदलयुदसंशयं ॥२५॥ कल्याणिनमाच
॥कमलकुम्भलकल्पपयोधर समाहित हारमनोहरे। हृदय काच्चुहितं घृतमर्जुनरचरस कलकसाधित २८
संगते ॥२६॥ इति हृद्रोग दीकार:॥ वि ३ धि:॥
यां कांप कृते आपेकोलचूर्णं :शहेष्टाय :अंप्रतुगा वृद्धिधदलैल पत्कस्फोटयेत् ॥२५॥ हे कमलस्य कुम्भल कलिकाता
कल्पंत समं पयोधरद्वयं ता सिन समाहितोपि तदाप्य गार सन मनोहरे अंगाने हृदयच्छद हृद्रोग श्रुपद्रु नर दर स्य
स्यरसं रसक कल्क भांडसप्य कर २ साधितं घृतं तंति पथ्य तं २६

हिंग्वि ति। हिंग्वष्ट०॥ व्योषं त्रिकटुकं अजमोदा। अ० छिद्र रणां जीरकद्वयं॥ लवणं सैंधवं हिंग्वाष्टक मिदं सार्पिषयुक्तो ग्रासमश्नीत। भोजनात्
२ पूर्वं ग्रासकवलेन सह भक्षयेत्॥ इयलवण हिंग्वष्टकमानं कुर्यात्। वह्निनिलं गुल्मवातात्मकं च हन्ति। यदुक्तं च॥ त्रिकटुकं अजमो
वैद्य दा सैंधवं जीरके द्वे समं धरणे घृतानामष्टमो हिंगुभाग। प्रथमकवलभोज्यो सर्पिषा चूर्णमेतज्जनयति जठराग्निं वातरोगांश्च हर
ति॥ वह्न्याग्नं तिंतिडीकं अम्लो बीजपूर स्तथा ग्निच्छित्रकः पथ्या हरीतकी त्रिकटु श० सैंधवं
दाडिमं पाठा अजमोदा छिद्र रणा लवणं दाग सेतत्सार्पिष युक्तं कुर्याद्ग्रासं अल्पमानं ज्वलनमनिलजं गुल्ममेतान्निहंति। व
[illegible] अग्नि पथ्यां त्रिकटुपटु विडंगं हिंग्वजीरयुग्मं दीप्यो सो वचैलं वाचा [illegible] त्वरितं भस्मसात्कुरु केरीति॥ २२॥

विडंगं विडलवणं॥ हिंगु सितं विडंगं जीरयुग्मं। जीरकद्वयं दीप्यो। अजमोदाजवान्यो सो वचैलं लवणं॥ एषां चूर्णं च शाष्ट
द्यं गांतं व्यं अचलपर्वतगायं कोष्ठभारं भस्मसात्कुरु केरीति अतिशये नपाचयति। तद्धीनकालेन यो वा स्यात्॥ २३

47

विश्वा शुंठी कणा: कृष्ण ... शिवा धात्री त्रयाणां मधुसिता। धामवल्ले हो हिक्काघ्न: गुडशुंठी धानस्य: हिक्काया धिक्कारकर
कस्त्रिर स्कन्ता॥ योगद्वयं॥ ३०॥ दुरालभा धमासा तस्या: कषाय: घृतेन पेय: नृस: पित्त कासंविनिद्रपति। गोविंद चरणास्मरण
२९ दुःखचिद्या कल्पितनामश्च॥ ३१॥ अथ विरलक लने व्याख्यातं कलहंसा मधुवादी हंसविशेष: तस्य कलत्र स्त्री सत्त घृत्सा लीला
वैद्य० विश्वा करणा शिवा चूर्णै: सहित: समधु: स्मात: नस्यं वाहिक्काघ्न गुडयो हिक्कारे कारक:॥ ३०॥ इति हिक्का॥ दुरालभा कषायस्य
घृतयुक्तस्य सेवनात्। श्वास: शाम्यति गोविंद चरणस्मरणादिवं॥ ३१॥ इति नृस:॥ अथ विरलक कुलमा कलहं कलहंसक
त्रपलीलगते। स्वगुणम् दुघनं वदवैद्य मणे मदेश मदिरा क्षिप्तचंशामयेत्॥ ३२॥ पुनर्नवा नागरदारु पथ्या भल्लातक छि
न्नरुहा कषाय: दशांघ्रिमिश्र: परिपेय ऊरुस्तंभे प्रवा मूत्र पुरयोग:॥ ३३॥ इत्यूरुस्तंभप्रतीकार:॥
विलासयुक्ता गतिर्यस्या: कलहंसा कुलसम वचनं भाषु हे वैद्य मणे वदहंस मदिरा क्षिप्त नता हीन नेत्रो मदिरा मद प्रकृचि शोकं
शमयेत्॥ ३४॥ पुनर्नवा वर्षाभू: नागर शुंठी दारु देवदारु: पथ्या हरीतकी भल्लातक छिन्नारुहा गुडूची दशमूल च बो २९
गोपद्वाभ्य: ऊरुस्तंभ पेय: अत्र मूत्र पुरयोग: गोमूत्रेण गुग्गुलु: पेय: योगद्वयं॥ ३३

स्तोर [illegible] हे प्रियतमे सोऽयं वकुलो वृक्षविशेषः भाति शोभते [illegible]स्फीहस्ता: सुगंधिमुकुलः सुगंधितकुमलः मदनस्य वधुर्मित्रं स:
कथस्य त्वक् चर्वित्कालं चर्विते तया सत्या चपलाभ्य जिता पश्या पि दंताः दीतितुल्या भवति ह्रस्वे दंत व दृढतरा भवंति॥ वकुलवृक्षस्य
त्वक् चर्वणा च ज दंते परमो बध [illegible] वत॥२७॥ द्राक्षादियुग्मं॥२८॥ भिदंतीति महिलापि रातीनां त्तरजस्तुतरा भ्रमास्य व्याख्या
तं कुरु रक्त[illegible]पाली हे [illegible] नां कल्पपालि कां के भिंदंति सिंहानन बाणव परिणीता वधू रसेगपम[illegible]रत रसे किं [illegible] यपदंव
॥ सेयं सुगंधिमुकुलो वकुलो विभाति वृक्षाग्रणीः प्रियतमे मदनैकबंधुः यस्य त्वचैव चिरचर्वितया नितांतं दंता भवंति चप
लाक्ष्मपि वज्रतुल्याः॥२७॥ इति दंतप्रतीकारः॥ द्राक्षा पथ्या [illegible] कृतः क्वाथः शर्करा मधुमिश्रितः श्वासकासहरो देयो रक्त
पित्तं निहंति वामोरु च दत्वमेव॥२८॥ सिंहाननः। इति रक्तपित्तप्रतीकारः॥

क्लिन्नानुः [illegible] संबोधनं किमुत हे वामोरु रक्तपित्तं किमुहृति सिंहाननः सिंहाननो वासा वासायाः रक्तपित्तहरत्वं प्रसिद्धं यु
क्तं वासायां विमघमा [illegible] जीवितस्य न च रक्तपित्ती क्षयी कासी किम पीम वसीदति २५॥

न्यग्रोधांकुरावरस्तु मा: कुष्ट [illegible] ...यामे तीक्ष्णमाप्रियं गुंमसरोणापिशेषः ॥ अरुणश्रीषं उरक्त चंदनं पत्रैर्दुग्धयुतैः उद्वर्तनं
कार्यं ॥ व्यंगघ्नं मुखस्य याद्दिनाशनैः वर्तिसर्पिष्य पयष्यान यो द्व्रव्यं घृतदुग्धोमसूरश्चूर्णं नसह दिनावधिलेपः। तेन रूपमता वक्त्रं छायां युक्तंमु
खसरकालीनेचंद्र वदनि सुंदरं भवति कसया व्यंग [illegible] मेगात् छाया नाशात् वोगद्यय रुद्। इंगुदी तापसतरुस्तस्य फल मज्जात तलेनलेपः व्यंगस्य ना
शनात् मुखकांतिप्रदः लोध्र उग्रवचा। धानिकः धान्यकं त्रयाणां लेपस्तारुण्यपिडिकाहेति। अरुंषिकाख्य शीर्षरोगो अणरोगोर क्तं कार्यं। रुधि
३२ ३ न्यग्रोधांकुरकुष्टरोध्रविकसतामामसूरारुणपश्रीषं डैः पयसान्वितैर्विचूर्णितं व्यंगघ्नमुद्वर्तनं। लिंदूरस तद्दिनं मसूररसर्स्या सर्पिः
वैद्य० पयः स्यामता वक्त्रं मा दृचंद्रसंदरतरं व्यंगस्य भंगाद्भवेत्॥ रुद्॥ इंगुद्याः फलमज्जको लतैस्तु तो लेपा न्मुखकांतिदा लोध्रोग्रा
धानिकं निहंति पिटकास्तारुण्यजां लेपनात्॥ हार्यं रक्तमरूंषिकारुत्रि हिना मूत्रेणलेपो यवा पिण्याकस्य नवेतरस्य सकृतः
पादायुधस्य ध्रुवं॥ इति व्यंगारूंषिकायौवनपिटकाप्रतीकारः॥
३०
रं निःक्कास नीयं। अथवा पुराणस्य पिण्याकस्याति तरवलस्य गोमूत्रेणासह लेपः कार्यः। अथवा पादायुधस्य कुक्कुटस्य सकृतः
विष्टायाः लेपः कार्यः इति क्रमेण पंचयोगाः॥ ३०

सेतिकुशकाशपोमूलेगतैगोक्षुरुः॥ शिवाहरीतकीसंध्याकभार ग्वधपाषाणभितज॰ दुस्पर्शोज वासाघ्रबांसद्धंदैक्यांन पुंसक
त्वचपोसिवितंकाष्यंकृत्वाम धुनासहपीतंजयद्दमरींजयेत्॥ एला॰ पाषाणभित॰ शिलाजित॰ कणापिप्पली समं चूर्णगुड
स्वरसे पीतंयद्वातंदुलोदकेनकृच्छ्रापहंभवतियोगद्वयं॥२७॥ वासाघ्र॰ एला। मधुक मधुयष्टी लमसभेदः पाषाणभेदः चपलो
पिप्पली कोतीरेणुका क्षुरः तालमखाना एरंड: एरंड काथ्य: शिलाजित जदेपकुके
सहैरोःकुशकासेगोक्षुर शिवासंध्याकपाषाणभिदुःस्पर्शपरिसेवितंपरिहरेत्स घोश्मरी दुस्तरां। एलापर्वतभि
च्छिल्ला जितुकणाचूर्णंगुडेनान्वितः यद्वातंदुलधावनोदकयुतस्या कृच्छ्रापहं॥२८॥ वासैला मधुकास्मभेद
चपलाकोतीक्षुरेरंडत्तः। काथ्यः सास्मसिलजत्पत्तितरां कृच्छ्राश्मरी शर्करा कृच्छ्रे दाहरुजा विवंधसहिते काथो
श्मलिक्षुराणं तारुग्वधचेतकीविरचितामध्वान्वितः स्यात्ते २५॥ इति मूत्र कृच्छ्राश्मरि॥ ॥
कृच्छ्र प्य श्मरीचशर्करायता: अतिशयेनजयति अस्मभित्पाषाणभेदः गोक्षुरः जनेतोयवासा आरग्वधः कृतमालः
चेतकीहरीतकी एते: कापो ... नेच्छ्रोपयुतः सदाहे सरुजे सविबंधे कृच्छ्रे हित. योग द्वयं। २९॥
जलस्यापि ...

सुरसा तुलसी तस्याः स्वरसः धत्तूरके माधुलिंग च तमरीच चूर्णेन युक्तः लघुराजमृगांक नामा रसः अनिलान् वातविकारान् हंति निजभ
क्तिरिपून् देत्यान् विष्णुरिव चूर्णं शिवा वा घोरश्शीतिभेदनो नत्र तैश्च दोषघ्न निलनाक्रप्य तृर्समध्व तन्नीत्वा नालिं रिवता त्पपिचूर्णो
दीमिगत्प्यसमादवगंतव्या निद७१ ॥ अमृतं गुडूचीश भवं अमृतं जलं शीतायुक्तं पीतं पित्तं अपाकरोति। दूरीकुरुते। तत्र दृष्टांतः
नितंबनी स्तस्या नितंबा बरं अधो वस्त्रं तरुणः युवा नायक इव यथा तस्याः रुणः अलरः कामस्तस्य ज्वरेण जर्जरी कृतानि
॥ घृततीक्ष्णायुतः सुरसा स्वरसो लघुराजमृगांक इति ज्ञाप्यते अपहत्य निलान् सवलान्व कुलान्निजभक्तिरिपूनिव चक्रधरः ॥ ८०
चूर्णा कषाया गुटिका घृतानि तैलानि भाग्येन नियोजितानां। विलासिनां वातविनाशनाय विलासिनीनां परिरंभणानि ८१
रीत्वा तप्रतीकारः ॥ अमृतममृतं संस्थिता सम तं गुणावति पित्तमपाकरोस घः। तरुण इव नितंबनितंबां बरमतनुज्वरज
र्जरीकृतांगः ॥ ८२ ॥ इति पित्त प्रतीकारः। कफाद्भवति मोभी रुधिरं लाक्षाकाथो मधूद्रः अस्याप्पीत छ्पते तैर्वत त्वं गितव मध्व तद ८३
॥ शिपरनीभूता न्पंगानियस्य (८२) ॥ मोभीरुपत्नेघ्न सीतं छिन्नागुडूची तस्याः कषायः मधूद्रः मधुनिलेपयुक्तः कफाद्भनो भवतिकफनाशो भ
वति कफं भीति कफा त् अदमर्द्दाणे यथा वस्त्रगच्छिन्नं तव कर श्प्रदेशं भेमे बोधिकारिणो वृस्त्रायन मा मालाबद्दा तथा कारितः
पंडितस्यापि अग्रस्य कर्तुमर्हतिमाद कोश्य वाका नेप्रदेशमतेय ॥ ८२

52

तैलं न मया। स्मीरीपिलोशफं मव हरेन्नाशयेत् कृष्णीकंपुनर्नवारास्नाश्च० महौषधं तुंडी अमरो देवदारुः स्नुक्क मूलकं ग० एषां पंच्यानां कल्कः
विंवायाः स्वरसस्त्रा। पांसिद्धं विपंतुंडी किराततिक्तः कैरातः मधुक कुटजः पाठाश्च० निशा हरिद्रा धावनी कंटकारी मुस्ता श० नीरकंश्च० पंचको
लंश्च० एषां रजन्यास्यंतु ष्णां बुना सहतं द्वतशोथनाशकं भवति योग द्वयं ३२ पाठाश्च०

तैलं शोथसपारसप्पव हरेद्दृष्यीकरा प्रन्न। महौषधं पामरस्नुक्क मूलकयुतं विंबारसेसाधितं तद्वद्द्विश्च किराततिक्तमधवा पाठा निशा
धावनीमुस्ता नीरकपंचकोलजरसः संमिश्रमुष्णांबुनालेपः पाठापटोलौ षधरुबुकजटा शिग्रुदद्रुघ्नकुष्टै धीन्याम्लेन प्रदिष्टैः गशमयति
सह।। इति शोथप्रतीकारः।। सूर्द्धरोगान शेषान पत्रपक्वं घृताक्तं। रविमोव मननलेलापितं पीडितं तत्तोयं कर्णे द्वि क्तं दलयति सकलं
कर्णस्फूलं समूलं।। ३२।। इति शिरोरोग कर्णरोग प्रतीकारः।।

पवा३
परोलः ग० जोषधं पुंडीरु बकजटा एरंडमूलं शिग्रुः सोमांजनं दद्रुघ्न० चक्रमर्दः कुष्टश्च० एतेः कांजिकि पिष्टैः सन्नो लेपः समस्त शिरो व्यथा
शाको। पीतं रवि भवं मर्कजं घृताक्तं गो किंचित्तापितं पुनः निःपीडितं तत्तोयं कर्णे द्विक्तं कर्णस्फूलं दलयति नाशयति सकलं २

निःशेषः कुर्द
कः। उदुंबर कषा हे कंद
पिडायो गो समस्तीतं नमा

किंचित् - २ 53

॥छुटीउच्चारवीज इति लोके मर्कटीक वच वीजं गोभा — दुरक्षत्रयाणां चूर्णं शर्करा दुग्धानुपानेन पीतं वार्द्धके पिसेवितं मानिनी नां मा
नंउच्छेदयेत्तन्नाशयेत् । पुनः यौवने सेवितं च किं वक्तव्यं सेवितमिति पदव कुफालसूचितं ४ हे सुंदरि विलासीकामुकः क्षीरयुतावरांश
तावरीमुक्कासुंदरी एणं शतंमुक्ते स्त्री शता वरी मधमयमुक्ता त्वमेकामया तु शत वारंगत वामिकुतूहलनिबद्धकन्यायेन ५ विदारी
केदचूर्णं विदारीस्वरसेन बहुधा भावितं मधुघृता भ्यां सेवितं येन स विलासी पुमान् दशांगनाभिः सरर मीति अतिशयेन रमते ६
॥उच्चटी मर्कटीगोक्षुरेक्षुरसीवैतौः शर्करादुग्धसंसिक्तौ चैतौः पाचितौः सेवितैवार्द्धके मानवो माननी मानमुच्छेदयेत् किं पुनर्यौवने ४
मुक्तावरा क्षीरमुतं विलासी मुक्ते शतं सुंदरि सुंदरी एणं । त्वं तावदेका सिम यातु सार्द्धमुल्कार तोपमस्य कुतूहलं मे ॥ ५ ॥ चूर्ण
तं विदारीचतत्त्वोः स्वरसे सेविता यां बहुधा विदार्याः निषव्य मासेन दिनं विलासी दशांगनाभिः सह रमीति ॥ ६ ॥ सहितं घृतदुग्धाभ्यां विद २२
तोजभवं रजः । उदुंबरमितं भुक्तो वृद्धोपितरुणायते ॥ ७ ॥ सो मागधपुष्टि वलसुक्र विवर्द्धनानि किं संतिनो सुविबहूनि रसायणानि । कंदर्प
वर्द्धितिपरंतु सितान्य युक्ता दुग्धात्द्वितेन समकोपिसतत्प्रयोगः ॥ ८ ॥
कंदर्पजीतिपादकोयं श्लोकः । उदुंबरकर्ष ? हे कंदर्पवृद्धापिकामसंदीपको सुविबहूनि रसायणानि संतिपरं तु शर्कराघृताभ्यां सह दुग्धपानं
विनाकोपि अपरो ममसंमतः नमान्यइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ कृतिचिघाजीकरा योगाः तत्रादौ कामदीपनी वाभ्याहृतं ब्रूमि इति मधुगंधं कुसुमस्रजः पुष्पमालाः पुष्पशब्देन सर्वसुगंधद्रव्यग्रहणं चि
त्राः चित्रशाला पुष्पमालानां विशेषणं वा पुनः कांतारं वनं किंभूतं सुरा एणं तरवः पिप्पलादयो यस्मिन् ततनवविलासवत्यः सयौवनाः
स्त्रियः गीतानि श्रवणहराणि शृंगाररससूचकानि मिष्टान्नं च एतानि क्लीवानामपि पंचबाणं कामं जनयंति । कामाग्निमुद्दीपयंति
१ मधुकं मधुयष्टी मधुघृतापामालोक्य नीलाम्बुपश्चात् पयो दुग्धं पिबेत् सम वसुमवां नवयौवनानां स्त्रीणां सुखकरा भवति मे
॥ मांसं शिखीमोलोपणचंदनक्षिधुणाघ लिप्तांगजटामिरामः कफगकोपस्य यामायये रोगो न्योपयाते तत्पानयोगः ॥ ४४ ॥ इति कफ
॥ इति चतुर्थो विलासः ॥ ताम्बूलं मधुकुसुमस्रजो विचित्रः कांतारं सुरतरुनवा विलासवत्यः गीतानि श्रवणहराणि मिष्टमन्नं क्लीवा
नां जनयंति पंचबाणं २ ॥ सहते घृतेन मधुना मधुके पीतरसे विते पिबति यो नु पयः न च पुंस्त्वं सुखकरः स ततं बहुवीर्यपूरितो भवति र सारिर
अमृता मल्ल त्रिकंटकानां हविषा शर्करया निषेवणेन । अजरा अमरा अपारवीर्या अतिकेशीधा अदिताः सुताः बभूवुः ॥ २ ॥ तीरकंः
पुनः समच्यीत किंभूतः बहुवीर्यापूरितः अति वीर्यवेगयुक्तः २ ॥ गुडूचीधात्रीगोक्षुराणां चूर्णस्य घृतशर्करा भ्यां मवलेहनं अदितेः सुरिदे २३
वा एताहृशा बभूवुः अजरा वृद्धत्वरहिता अमरा मरणरहिता अपारवीर्या । बहुरेतोयुक्ताः । किंभूता अतिकाना सपुरातसा
ताः नवेलरुकवदस्पत्तीनिर्वीधव्यानत मृतप्रानाशक्रषुदेवपुत्रस्य गवत्तीरिति भावः ॥ २

55

मरीचंमरिचं वल्लिगंधक। हिंगु। रुदमानं [illegible] पिपुल्लीऽ०टेकशः सुहागासुवर्णमववीजं धतूरवीजं एते समभागे समांसे दिनाद्वे

वधस्हरहस्यंयावत् विजयारसेनमर्द्दितं कनकसुंदरानामरसः स्मृतः किंभूतः ग्रहिणीकामायश्च रक्ष्यज्ञातिसारतीसारघ्न वन्हि

मांद्यमंदाग्निक्षयंतान्यपहंती त्यैतादृशः॥१२॥ लोहमस्मताम्रभस्मपारास्कुद्धचत्वारिसममात्राणि गंधकद्विगुणमात्रं लोहपात्रेनिधा

यवदरीकष्टस्यमृद्वग्निनापचेत॥

वैद्य० मरीचवल्लिहिंगुलंगेरलपिप्पलीटंकणैः सुवर्णभववीजकैः समलवैर्दिनाद्वौ वधिविजयाख्यरसमर्द्दितैः कनकसुंदरः सुंदरिस्मृतो

ग्रहणीकाऽचरातिसारतिवन्हिमांद्यापहः॥१३॥ कनकसुंदरः॥ ॥ लोहाभ्रकैरससमं द्विगुणितं गंधं पचेत्कोमलकाकाष्टाग्नो मृदुलं निधाय

सकलं लोहस्यपात्रेभिषक। स्वंगोमयमंडलेविनिहितं रंभादलेविन्यसेत् तस्योर्द्धकदलीदलं द्रुततरं वैद्यो घ्रणोनिक्षिपेत॥१४॥ स्यात्पं

चामृतपर्पटीग्रहिकायक्ष्मातिसारं ज्वरंस्त्रीरुक्पांडुगराम्लपित्तगुल्मांध्यविध्वंसनी। ग्रहन्योमनुपानंतु हिंगुसेंधवजीरकैं पांडु जीरकं

गरयोस्तिरेषुस्वयुक्तः॥१५॥ पंचामृतपर्पटी॥ ॥ ३३

पत्र। [illegible] गोमयोपरिलिप्तायांभूमौकदलीपत्रसंस्थाप्यरतंस्योपरिरसांद्विदा। पुनरुपरिकदलीपत्रं शीघ्रमेवद्विपेत् एवं सिद्धः पंचाम

तपर्पटीनामरसो ग्रहन्यादिनाशनो भवति॥१५॥

अधुनारसान् ऊचे हे कथयास्म: किंभूतान् चमत्कारान् तंत्रेषु प्रसिद्धान् तंत्रेषु तंत्रेषु प्रसिद्धान् यस्मान्नीरसान् रसान् भांति न शोभते हे का
मिताकुलकामिति कामिनां भाव; कामिता तया ये अकुलास्तै: काम्यते हे कामातुरे: कामस्तोन ४ पथ्या हरीतकी कणा पिप्पली अंकोल
केऽजरा विषतिंदुक: तिंदुकोभेद: । दंतीबीजं जैपालं तिक्ता कटुका त्रवत्त्र ग० रस: पार्द: दः वलि गंधक: एतान्समभागान् धत्तूररसेन रसं
दृश्यदिनं मर्द्दयेत् ।। विश्वतापहरणो नाम सूत: रसो भवति किंभूत: अभिनवज्वरघ्न: तरुणज्वरे पिदेय
अधुना ऊचे हे सघश्चमत्कारकरान् रसान् । भूतान् नीरसा भाति कामिता कुलकामिनि ।। १७ ।। पथ्या कणा केविषतिंदुकं दंतिबीजं
तिक्ता त्रवत्त्रसवलीन् सदृशान् विमर्घ धत्तूरबुनाकक लवास्त्र मेषस्त: स्याद्विश्वतापहरणोऽभिनवज्वरघ्न: ।। १० ।। वल्ला
युग्मंमजेदस्य पदं गवेरस मन्वितं । मुद्गयूषौदिता धनित्यं भोजनायप्रशस्यते ।। ११ ।। इति विश्वतापहरणो रस: ।। अथ त्वं द्विकार्गं
धकं वत्तिरगतं तत्तुल्यं रसं खर्परं । तालं तुल्यमिदं विमर्घ घटका मात्रे सुखं व्या रसे: सूत: स्यात्रिपुरारिणा विरचित: शीता रि
निष्यस्य तोगुंजालाऽप्रसिताद्युतक्त्र समये देकाह्निकान् ज्वरान् १२ शीतारिरस: ।।
शीतं अस्य वल्लद्वयं आर्द्रकरसेन देय पथ्यं मुद्गयूष: ।। १२ ।। अथ त्वं ताम्रभस्म टंकणं ग० । गंधकं ग० वालगतं विषं । तुल्यं त्र० रसं पारदं
खर्परे राघ्नपुन: स्तुतां । न के न नात्तंकं । गंधिकादिकं शुद्धं । धटिका मात्रं कारवेल्ल्यारसेन म र्घी शीतारिनाम सूतोरस: महा
[illegible] नारजीरकाप्यांसमस्त ज्वरेषु ।। १२

...त्र्यकतिचिद्रोगेषु मुख्यो ... धुद्रुष्या। ... नैष्यक्षले शीते ... लेपो ... न हिंगु पेयापुराणं ज्वरे प्रकानिशा छिन्ना तीतमधुना सह पिप्पली
योगः श्वासे मधुत्रिकटुयोगः शीतश्लीतांगे मरिचताबूलयोगः प्रमेहे त्रिफलाशिलायोग त्रिदोषे आर्द्रक समधुयोगः १९॥ ज्वरे मुस्ता
चपर्पटं चाग्रहण्यां मस्तु॥ गरविषे हेमसुवर्णी। छर्दि पुलाजश्मतीसारे कटुजरक्तपित्ते वासकः गुदकीलेषु चित्रकः कृमिरोगे विडं
गं शीतसंबोधने हेतहरेण युक्ताउदररोगिणः नारायणं नाम चूर्णं भजत हेपवनेन युक्ता
शूले हिंगु घृतान्वितं मधुयुताक्त दमापुराणं ज्वरे। वाते साउपरसोनकः स्वसनके सोद्रान्वितं सद्योऽस्मार्दीदकः ॥१९॥ इत्यनूपानं॥
घनपर्पटकं ज्वरे ग्रहण्यां मस्तु तं हे मगरे वमीषु लाजा। कुटजोतिसारे वषा स्वपित्ते गुदकीलेषु नलः कृमौ कृमिघ्नः ॥२०॥ नारायणं
भजत रे जठरे युक्ता नारायणं भजत रे पवनेन युक्ता। नारायणं भजत रे भवभीति युक्ता नारायणात्परतरो नहि किंचिदस्ति ॥२१॥

इति समासतः कति पयरोगचिकित्सा॥

वातरोगिणः नारायणं नामस्त्वे भजत हे भवभीति युक्ता नारायणं ईश्वरं भजतायतः उदररोगे नारायणात्परं तत्कृष्णं किम ३८
पि नास्ति वातरोगे नारायणात्तैला तुरं नास्ति संसाररोगे ईश्वरात्परं नास्ति इति २१॥ ॥

वचा अ० विष्वासुंठीजीरक० ऊषणं मरिचं। गरलं विषं। वा क्षीकं हिंगु दहनश्चित्रकः त्वक् तत्तुल्यांशं गराजरसेन चणकपरिमिता वाघः
गुटिका कार्य्याः शूलानि हंति अनिलं वातरोगं च अग्निमांद्यं च हंति १६।। आदित्य वटी।। वह्निर्गंधकं स्थूल वीजं पारदं द्वे सममात्रे धत्तूर वी
जं पारदं द्वे समम् [illegible] त्रे धत्तूर वीजं द्वयोस्तुल्यं धत्तूरतैलेन विमर्दनीयं विलासिनी वल्लभो नाम सूतो रसो भवति अस्य बल्लमर्द्धं सितया सह

।।वचाविष्वाजीराषणं गरलं वा क्षीक दहन त्वचा कार्यो वद्धा आर्द्रण कलुत्लितामार्के वरसैः भानो मांसरिति मिरनिकरं व्यापिनि भवहरं
त्यता; शूलान्या निलमनलं मलानि मपि च।।१६।। आदित्य वटी।। समान भागे वह्नि स्थूल वीजे तयोः समानं कनकस्य वीजं। धत्तूर तैलं
न विमर्द्य सम्यक् विलासिनी वल्लभ नामधेयः।।१७।। सूतो भवेद्वल्ल युगप्रमाणः सितायुतो मेहसमूह हारी। वीर्यस्य वंधं कुरुते न
राणां निहंति दंर्घं च सुलोचनानां।।१८।। विलासिनी वल्लभो रसः।। इति रसप्रकरणं।। ।।

मेहान् हंति।। वीर्यस्तंभं च करोति।। त्रिगुणो वल्ल उच्यते।।१८।।



